

МВС УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Науково-дослідна лабораторія з проблем протидії злочинності

Кафедра криміналістики та судової експертології

Кафедра кримінального права та кримінології

Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства

Кафедра кібербезпеки

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Науково-методичні рекомендації

Харків 2017

АВТОРИ

Швець Дмитро Володимирович, к.п.н., перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (Вступ, Підрозділи 1.1; 1.5; 1.8.; 1.10.4);

Бугайчук Костянтин Леонідович, к.ю.н., доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Вступ, Підрозділи 1.1; 1.2; 1.11; 1.12; 1.13;1.14, Додатки);

Федосова Олена Валеріївна, к.ю.н., с.н.с., головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Вступ, Підрозділи 1.1; 1.2; 1.10; 1.11; 1.12;1.13, Додатки);

Михайлова Юлія Олегівна, к.ю.н., с.н.с., провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Вступ, Підрозділи 1.1; 1.2; 1.10; 1.11; 1.12;1.13, Додатки);

Пазинич Тетяна Анатоліївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділи 1.5; 1.6; 1.7);

Заболотна Юлія Василівна к.ю.н., старший викладач кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділи 1.6);

Цвіркун Наталія Юріївна, к.ю.н., викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділ 1.3).

Малярова Євгенія Олегівна, д.ю.н., доцент, професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділи 1.4);

Манжай Олександр Володимирович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кібербезпеки факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділ 1.9);

Балац Раїса Михайлівна, викладач кафедри кримінального процесу та досудового розслідування факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділ 1.8);

Рось Ганна Василівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та досудового розслідування факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Підрозділ 1.8);

Особливості розслідування злочинів пов'язаних із торгівлею людьми: науково-методичні рекомендації / Д.В. Швець, К.Л. Бугайчук, Ю.О. Михайлова, Т.А. Пазинич, О.В. Федосова та ін.; за заг. ред. Д.В. Швеця та К.Л. Бугайчука. Харків: ХНУВС. 2017. 122 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1.1. Основні терміни, які вживаються у міжнародних нормативних актах та законодавстві України щодо торгівлі людьми. Міжнародні стандарти протидії торгівлі людьми	7
1.2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми	12
1.3. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми	14
1.4. Способи вчинення торгівлі людьми	32
1.5. Особливості розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації	38
<i>1.5.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.</i>	43
<i>1.5.2. Особливості відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації</i>	44
<i>1.5.3. Тактичні завдання розслідування, слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи щодо їх вирішення</i>	47
1.6. Особливості розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації	51
<i>1.6.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі людьми з метою трудової експлуатації</i>	51
<i>1.6.2. Особливість відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації</i>	52
<i>1.6.3. Тактичні завдання розслідування, слідчі (розшукові) дії щодо їх вирішення</i>	53
1.7. Особливості розслідування торгівлі дітьми	57
<i>1.7.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі дітьми</i>	57
<i>1.7.2. Особливість відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі дітьми</i>	65
1.8. Особливості закінчення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми	75

1.9. Особливості протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, що вчиняються з використанням інформаційних технологій	79
1.10. Заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві щодо торгівлі людьми	90
<i>1.10.1. Приводи та підстави щодо застосування заходів безпеки</i>	90
<i>1.10.2. Заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві</i>	91
<i>1.10.3. Підстави і приводи для скасування заходів безпеки</i>	94
<i>1.10.4. Органи, які забезпечують безпеку</i>	95
<i>1.10.5. Алгоритм дій слідчого щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві</i>	97
1.11. Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми	102
1.12. Механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми	105
1.13. Функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми	110
ДОДАТКИ	111
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	120

ВСТУП

Торгівля людьми у сучасному світі є одним із найбрутальніших масових порушень прав і свобод людини. Суспільна загроза торгівлі людьми, як надзвичайно небезпечного злочину, полягає в посяганні на невід'ємні права людини – право на повагу, на свободу та особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, а інколи і право на життя. Торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку для жінок, чоловіків і дітей, яких використовують з метою жебракування, сексуальної експлуатації, та залучення до інших незаконних видів діяльності, які принижують честь та гідність людини.

Державний департамент США 27 липня 2015 р. оприлюднив традиційний щорічний звіт про торгівлю людьми у світі. Звіт характеризує Україну як країну походження, транзиту та призначення для чоловіків, жінок і дітей, яких піддають примусовій праці та сексуальній експлуатації. Українські жертви піддаються секс-торгівлі і примусовій праці в Україні, Росії, Польщі, Туреччині, США, а також в інших країнах Європи, Центральної Азії і на Близькому Сході¹.

У січні-червні 2016 р. Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні виявило 491 особу, яка постраждала від торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації у 13 країнах, у т.ч. в Україні, та надало їм допомогу. Це на 59% більше за показник січня-червня минулого року².

Ситуація ускладнюється тим, що Україна і надалі змушена вирішувати проблему масового внутрішнього переміщення осіб з Донбасу і АР Крим. На сьогодні в країні майже 2 млн. внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Внутрішньо переміщені особи (ВПО) є цільовою групою для недобросовісних посередників, які пропонують послуги з еміграції та отримання статусу біженця за кордоном. У 2015-16 рр. МОМ виявила 19 випадків торгівлі людьми (або спроб торгівлі людьми) серед ВПО. Ситуація на тимчасово непідконтрольних уряду територіях, а також уздовж лінії розмежування, надалі викликає серйозне занепокоєння. МОМ проводить регулярний моніторинг ситуації³, вивчаючи повідомлення у пресі, та через

¹ Галустян Ю.М., Жовнір С.М. Торгівля людьми в Україні: новітні тенденції й рекомендації щодо політики протидії у контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом URL: http://www.rusnauka.com/40_NNM_2015/Economics/5_202016.doc.htm

² Протидія торгівлі людьми в Україні. Статистика МОМ станом на 31 грудня 2016 року. URL: <http://iom.org.ua/ua/protidiya-torgivli-lyudmi>

³ Були виявлені такі тенденції: викрадення жінок та дівчат для сексуальної експлуатації та примусової праці; примусове вербування/викрадення чоловіків та хлопців для участі у незаконних збройних формуваннях та для трудової експлуатації; примус до праці осіб, які були незаконно

опитування місцевих громадських організацій та внутрішньо-переміщених осіб, а також аналізуючи статистику «гарячої лінії» 527⁴.

З огляду на ці обставини вкрай актуальною є проблема вдосконалення професійної майстерності працівників поліції, від оволодіння ними науковими методами виявлення та розслідування злочинів, попередження злочинів у сфері торгівлі людьми, до успішного їх розслідування. Неабияке значення має вивчення методики розслідування торгівлі людьми, а також впровадження в слідчу практику науково обґрунтованих, ефективних рекомендацій щодо розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Тому, можна стверджувати, що розробка даних науково-методичних рекомендацій зумовлена потребами практики протидії злочинності та криміналістичної науки. На основі комплексного вивчення та розв'язання проблем методики розслідування торгівлі людьми у рекомендаціях висвітлено основні терміни, види торгівлі людьми, правові засади забезпечення безпеки учасників кримінального провадження щодо торгівлі людьми, проблеми виявлення торгівлі людьми, специфіку порушення кримінальної справи, обставини, що підлягають встановленню, типові слідчі ситуації та версії початкового етапу розслідування, організаційні й тактичні особливості проведення окремих слідчих дій.

затримані анти-урядовими силами; збільшення кількості дітей, які жебракують. 527 або 0 800 505 501 - Національна безкоштовна лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів.

⁴ 527 або 0 800 505 501 - Національна безкоштовна лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів.

1.1. Основні терміни, які вживаються у міжнародних нормативних актах та законодавстві України щодо протидії торгівлі людьми. Міжнародні стандарти протидії торгівлі людьми.

Про протидію торгівлі людьми (Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI)

Боротьба з торгівлею людьми – система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб – торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності.

Виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (жертви торгівлі людьми) – з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми.

Дитина – будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років.

Заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми – центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей.

Захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми – система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

Країна походження – країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства.

Особа, яка постраждала від торгівлі людьми – будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень чинного законодавства України.

Повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства – комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства.

Повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми – комплекс заходів, спрямованих на організацію

повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України;

Попередження торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми.

Протидія торгівлі людьми – система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми – комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми;

Реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми – комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

Торгівля людьми – здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005

(Конвенцію ратифіковано Законом № 2530-VI від 21.09.2010)

Ця Конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, чи є вони національними або транснаціональними, чи пов'язані чи не пов'язані вони з організованою злочинністю.

Торгівля людьми – найм, перевезення, передача, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи

вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації.

Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів.

Найм, перевезення, передача, приховування або одержання дитини для експлуатації вважається торгівлею людьми, навіть якщо це не включає будь-яких засобів, зазначених у пункті «а» статті 4.

Дитина – будь-яка особа віком до 18 років.

Жертва – будь-яка фізична особа, що є об'єктом торгівлі людьми, як її визначено в цій статті.

Кожна Сторона **вживає таких законодавчих або інших заходів**, які можуть бути необхідними для допомоги жертвам в їхній фізичній, психологічній та соціальній реабілітації. Така допомога включає, принаймні:

- рівень життя, здатний забезпечити їхнє існування за допомогою таких заходів, як: належне й безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога;
- доступ до швидкої медичної допомоги;
- послуги з письмового й усного перекладу, у випадку потреби;
- поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, які їм можуть бути надані, - мовою, яку вони розуміють;
- допомогу у представленні й урахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального переслідування правопорушників;
- доступ до освіти для дітей.

Кожна Сторона надає необхідну **медичну або іншу допомогу** жертвам, які на законних підставах проживають на її території, не мають адекватних ресурсів і потребують такої допомоги.

Кожна Сторона запроваджує правила, за якими жертвам, які на законних підставах проживають на її території, дозволяється **доступ до професійної підготовки, освіти й ринку праці**.

Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для **забезпечення допомоги жертві без висування умови стосовно її готовності виступати в ролі свідка**.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії

(Факультативний протокол ратифіковано Законом № 716-IV від 03.04.2003)

Торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування;

Дитяча проституція означає використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування;

Дитяча порнографія означає будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях.

Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб, як мінімум, **наступні діяння і види діяльності були повною мірою охоплені її кримінальним або карним правом**, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку:

– пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою: сексуальної експлуатації дитини; передачі органів дитини за винагороду; використання дитини на примусових роботах; неправомірне схилення в якості посередництва до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення;

– пропозиція, отримання, передача чи надання дитини для цілей дитячої проституції;

– виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання у вищезазначених цілях дитячої порнографії.

Держави-учасниці **вживають відповідних заходів** для захисту прав та інтересів дітей-жертв практики, забороненої цим Протоколом, **на всіх етапах кримінального судочинства**, зокрема шляхом:

а) визнання уразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їх особливих потреб в якості свідків;

б) інформування дітей-жертв про їхні права, роль та утримання, терміни і хід судочинства та про рішення щодо їхніх справ;

в) забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв подавались і розглядались у ході судочинства відповідно до процесуальних норм національного законодавства у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси;

г) надання дітям-жертвам послуг щодо надання відповідної підтримки на всіх етапах судочинства;

д) захисту у відповідних випадках особистого життя і особи дітей-жертв та вжиття заходів, згідно з національним законодавством, з метою уникнення небажаного розповсюдження інформації, яка могла б призвести до встановлення особи дітей-жертв;

е) забезпечення у відповідних випадках захисту дітей-жертв, а також їхніх сімей та свідків, які виступають від їхнього імені, від залякування та застосування заходів помсти;

ж) недопущення надмірних затримок із винесенням рішень щодо справ та виконанням розпоряджень і постанов щодо надання компенсації дітям-жертвам.

1.2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми⁵

Суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, є:

- 1) Президент України;
- 2) Кабінет Міністрів України;
- 3) центральні органи виконавчої влади;
- 4) місцеві органи виконавчої влади;
- 5) закордонні дипломатичні установи України;
- 6) заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Президент України визначає центральний орган виконавчої влади, який є національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми. В даний час це Міністерство соціальної політики.⁶

Кабінет Міністрів України:

- 1) Спрямовує і координує роботу суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.
- 2) Визначає процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми та порядок утворення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми.
- 3) Затверджує:
 - а) Державну цільову програму у сфері протидії торгівлі людьми та здійснює контроль за її реалізацією;
 - б) Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та контролює його реалізацію;
 - в) форму опитувальника щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та довідки про встановлення її статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;
 - г) форму довідки, що підтверджує факт звернення іноземця чи особи без громадянства за встановленням статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України;
 - д) положення про заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;
- 4) Встановлює порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

⁵ Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

⁶ Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2012 № 29. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29-2012-%D0%BF>

Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб - торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів.

До завдань у сфері боротьби з торгівлею людьми належать:

- 1) виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;
- 2) забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;
- 3) виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;
- 4) притягнення до відповідальності, у тому числі кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми;
- 5) забезпечення відновлення прав постраждалих від торгівлі людьми;
- 6) інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми.

1.3. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми

Стаття 149 Кримінального кодексу України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини»

1. Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Отже торгівля людьми як злочин представляє комбінацію трьох елементів: будь-якої із злочинних дій, будь-якого із засобів впливу і мети експлуатації.

Згідно з Палермським протоколом, для визнання цього злочину стосовно дітей достатньою вважається комбінація будь-якої з названих злочинних дій та цілі (стаття 3 с). Крім того, статтею 3 b встановлено, що згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію не береться до уваги, якщо було використано будь-який із зазначених засобів впливу.

Юридичною підставою настання кримінальної відповідальності є наявність у суспільно небезпечному діянні особи ознак складу злочину, що передбачений відповідною статтею Особливої частини. У нашому випадку це ст. 149 КК України.

Склад злочину включає в себе: об'єкт злочину, об'єктивну сторону складу злочину, суб'єкт злочину та суб'єктивна сторона складу злочину.

Відсутність хоча б однієї ознаки складу злочину означає відсутність юридичної підстави кримінальної відповідальності і подальшого покарання правопорушника.

Аналіз складу злочину починається з **безпосереднього об'єкта злочину**. **ОСНОВНИМ БЕЗПОСЕРЕДНІМ ОБ'ЄКТОМ** торгівлі людьми законодавець вважає честь та гідність особи. Такий висновок можна зробити, враховуючи назву розділу та відсутність у ньому інших крім передбаченого ст. 149 КК України злочинів, основним безпосереднім об'єктом яких була б честь та гідність особи. Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати життя та здоров'я людини, статевая свобода та статевая недоторканість тощо. Щодо предмету даного злочину, то визнання людини предметом злочину є неприпустимим, оскільки людина є живою істотою і може визнаватись лише потерпілим від злочину, а не предметом. Потерпілим від злочину може бути будь-яка особа чоловічої або жіночої статі.

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА торгівлі людьми може виразитись у наступних формах:

- Торгівля людини;
- Здійснення стосовно людини, будь-якої іншої незаконної угоди об'єктом якої є людина;
- Вербування людини;
- Переміщення людини;
- Переховування людини;
- Передача людини;
- Одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи.

Під торгівлею людини необхідно розуміти незаконну безповоротну передачу особою (продавцем) хоча б однієї людини та відповідне її одержання іншою особою (покупцем) за грошову винагороду або шляхом обміну на коштовності, дорогоцінні метали, певне майно, тощо. Угода може бути як письмова так і усна. При цьому продавець бере на себе зобов'язання передати людину покупцеві, а покупець зобов'язується заплатити за це. Продаж людини буде закінченим з моменту безповоротної передачі людини та отримання (або досягнення домовленості на отримання) хоча б частини грошової винагороди. Отримання грошової винагороди при цьому може відбутись як до (передоплата) так і після закінчення злочину. Після продажу покупець користується та розпоряджається людиною як своєю власністю.

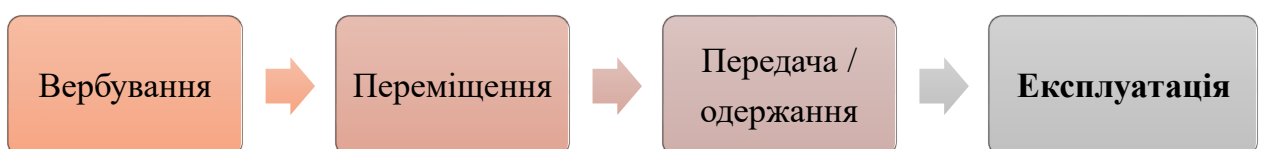
Інша незаконна угода об'єктом якої є людини, слід розуміти інші, крім торгівлі людьми, випадки передачі людини однією особою та її одержання іншою особою на підставі незаконної угоди (наприклад, передача людини в рахунок боргу, дарування, міна, надання у безоплатне користування та інші, за якими особа передається для експлуатації). Така передача може бути як безповоротною, так і на певний строк. Незаконність угоди полягає в тому, що людина не може виступати предметом жодних платних та безоплатних домовленостей. Прикладом законної дії є продаж спортсмена одним спортклубом іншому – так звані «трансферні угоди» щодо спортсменів або традиція отримання «викупу» за наречену.

Зазначені діяння слід вважати закінченими з моменту одержання людини іншою особою або з моменту встановлення над потерпілим фактичного володіння особою, якій він був переданий.

Посередницькі послуги у працевлаштуванні особи, оплатне сприяння усиновленню, а також сутенерство не утворюють склад злочину передбаченого ст. 149 КК України, бо оплатні в таких випадках підлягає не передача особи, а лише послуги зі сприяння майбутньої діяльності особи (наприклад сутенер, який зводить проститутку з клієнтом не несе відповідальності за ст. 149 КК України, тому що фактично проститутка передається не у володіння, а лише у тимчасове користування).

Торгівля людьми являє собою складний, багатоетапний процес, кожна стадія якого супроводжується певними діями, спрямованими, насамперед, на поставлення жертви в повну залежність від торгівця людьми і забезпечення досягнення основної мети – експлуатації.

У класичному варіанті схема діяльності злочинних груп, що займаються торгівлею людьми, виглядає так:

Вербування людини – це дії, пов’язані із схиланням особи працювати чи надавати послуги на певних умовах, як правило, за матеріальну винагороду. Не має значення у якій формі було запрошення (письмове, усне, за допомогою Інтернету тощо) До таких дій слід віднести психічний вплив на людину у формі запрошення, умовляння чи переконання для подальшого її набору, а також сам набір потерпілого працювати чи надавати послуги за наймом. У конкретній ситуації це може проявлятися у запрошенні майбутніх жертв працювати танцівницями, офіціантками, покоївками, різноробочими тощо. Діяння у цій формі слід визнавати закінченим з моменту вербування, тобто з моменту вчинення дій, пов’язаних із набором потерпілої особи працювати чи надавати послуги на певних умовах. Набір людей для участі у збройних конфліктах слід додатково кваліфікувати за ст. 447 КК України.

Переміщення людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій по переміщенню у просторі потерпілої особи з одного місця в інше. Як правило, переміщення людини полягає у її перевезенні. Однак можливе переміщення людини і шляхом її пішого супроводу. Переміщення може бути як за кордон, так і в межах території України. Але переміщення через кордон України утворюють сукупність злочинів ст. 149 КК України та ст. 332 КК України (за винятком належного перетинання кордону України). А якщо ще були підроблені документи то додатково кваліфікуються діяння за ст.ст. 357, 358 КК України.

Діяння у цій формі є закінченим з моменту переміщення людини суб’єктом злочину з одного місця в інше.

Переховування людини – це вчинення суб’єктом злочину будь-яких дій, спрямованих на те, щоб унеможливити або утруднити встановлення того, де на даний час перебуває потерпіла особа. Зокрема, такі дії можуть полягати у триманні людини в певних приміщеннях, тайниках, інших місцях, які унеможливають або утруднюють встановлення її дійсного місцезнаходження, проведення пластичної операції тощо.

Діяння у цій формі є закінченим з моменту переховування людини суб’єктом злочину.

Під передачею людини слід розуміти вчинення однією особою певних дій, пов’язаних із наданням потерпілого іншій особі (одержувачу). Це дії, які вчинюються насамперед особою, котра виступає посередником між сторонами незаконної угоди щодо людини (між продавцем та покупцем). Закінченим діяння у цьому випадку слід визнати з моменту здійснення винним самої передачі людини.

Під одержанням людини слід розуміти заволодіння людиною чи її тримання особою, якій людина була передана. Одержання людини завжди тісно пов'язане з її передачею та є безпосереднім наслідком останньої.

Діяння у цій формі слід вважати закінченим з моменту встановлення фактичного контролю з боку одержувача над поведінкою потерпілої особи.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони ст. 149 КК України є **спосіб вчинення** злочину. Він проявляється у:

- обмані,
- шантажі,
- використанні уразливого стану особи.

Інші види способів розглядаються як кваліфікуючі ознаки ст. 149 КК України.

Обман полягає у повідомленні потерпілому неправдивих відомостей, або приховування певних відомостей, повідомлення яких мало б суттєве значення для поведінки потерпілого (наприклад дійсні умови праці, порядок і умови виплати грошей тощо).

Шантажем визнається погрози винного розголосити компрометуючі або інші відомості, які потерпіла особа бажає зберегти у таємниці, погроза знищення або пошкодження майна. Шантаж може бути щодо правдивих відомостей так і неправдивих.

Уразливий стан потерпілої особи містить примітка 2 до ст. 149 КК України, відповідно до якої уразливий стан – це зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Крім того, враховуючи те, що найчастіше як засіб впливу на свою жертву торгівці людьми використовують знаходження її в уразливому стані, законодавець визнав за необхідне, розтлумачити і це поняття. **Відповідно до примітки 2 до статті 149, про уразливий стан особи може свідчити викликана суб'єктивними чи об'єктивними причинами:**

- 1) нездатність особи (часткова або повна):
 - усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними;
 - приймати за своєю волею самостійні рішення;
 - чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а так само
- 2) збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Органи слідства і суд на підставі конкретних обставин справи встановлюють, чи був стан особи уразливим. Уразливим стан особи слід визнавати в усіх випадках, коли за обставинами справи її згода на вербування, переміщення, переховування, передачу чи одержання була вимушеною, одержаною під впливом зазначених суб'єктивних та/або об'єктивних причин і не відповідала її справжнім інтересам.

Для наявності в діях особи об'єктивної сторони злочину достатньо встановити використання нею при вчиненні вербування, переміщення, переховування, передачі або одержання людини хоча б одного із вказаних у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК способів.

Винятки із цього становлять випадки, коли потерпілим є особа малолітня (у віці до 14 років) чи неповнолітня (у віці від 14 до 18 років). Згідно з приміткою 3 до ст. 149 КК відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього має наставати незалежно від того, вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб.

СУБ'ЄКТ ТОРГІВЛІ людьми загальний – фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці від 16 років.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА торгівлі людьми характеризується наявністю прямого умислу. Для певних діянь обов'язкового значення набувають мотиви та мета їх здійснення. Зокрема, торгівля людьми здійснюється із корисливих мотивів. Ця ознака суб'єктивної сторони для особи, що продає людину, є обов'язковою. При здійсненні інших діянь, зазначених у ч. 1 ст. 149 КК, мотиви можуть бути різними. Їх встановлення має значення для оцінки ступеня суспільної небезпечності вчиненого діяння.

Для вербування, переміщення, переховування, передачі та одержання людини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є також мета злочину, а саме експлуатація потерпілої особи.

Згідно з приміткою 1 до ст. 149 КК під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо. Закон не вимагає, щоб мета експлуатації людини була досягнута. Для наявності складу злочину достатньо, якщо особа діяла заради її досягнення.

В залежності від характеру та змісту експлуатації розрізняють різні види торгівлі людьми

Під сексуальною експлуатацією слід розуміти вид експлуатації праці у сфері проституції, як добровільно так і вимушено, під якою слід розуміти надання сексуальних послуг за гроші чи іншу матеріальну винагороду, або у суміжних сферах (надання разових сексуальних послуг ув'язненим, співжиття для задоволення сексуальних потреб тощо) незалежно від того, чи дозволений у тій чи іншій країні чи її окремих місцевостях цей вид діяльності. Торгівля людьми з подальшим втягненням особи у проституцію треба кваліфікувати за сукупністю ст.ст. 149 та 303 КК України.

Розглядаючи питання використанням потерпілого **в порнобізнесі**, треба проаналізувати саме поняття «порнобізнес», тобто слід розуміти підприємництво, економічну діяльність, тобто заняття, яке спрямоване на отримання прибутку від виготовлення і збуту предметів порнографічного характеру, тобто таких, що спрямовані на збудження нездорової статевої пристрасті шляхом цинічного, безсоромного, грубо натуралістичного або протиприродного відображення статевого життя людини. Використання у порнобізнесі означає використання, наприклад, жінки як актриси при зйомках порнофільмів, статиста при виготовленні порнографічних видань, зображень, малюнків тощо.

Примусова праця передбачає працю, до якої особа залучається проти її волі, з насильством, погрозою застосування насильства, або будь яким іншим протиправним способом з присвоєнням результатів такої праці роботодавцем. Примусове надання послуг є різновидом примусової праці, коли останнє здійснюється у сфері послуг.

Рабство згідно з конвенцією про рабство – це стан чи становище людини, щодо якої здійснюється атрибути права власності чи деякі з них.

Під звичаями подібними до рабства розуміють: 1) боргова кабала – стан чи становище, що виникає в наслідок застави боржником у забезпечення боргу особистої праці або праці залежної від нього особи, якщо належним чином обумовлення цінність виконуваної роботи не зараховується в погашення боргу або якщо тривалість цієї роботи не обмежена і характер її не визначений. 2) кріпацький стан – такий стан земельних відносин, коли користувач зобов'язаний за законом, угодою жити і працювати на землі, що належить іншій людині, і виконувати визначену роботу за винагороду, або без такої, і не може змінити цей свій стан. 3) будь який інститут чи звичай в

силу яких дитина передається одним або обома своїми батьками іншій особі за винагороду, або без такої з метою експлуатації. Жінку обіцяють за винагороду видати її заміж, без права відмовлення з її боку. Відповідно до ст. 7 додаткової Конвенції про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, під особою, що перебуває у підневільному стані, розуміється особа, яка перебуває у стані чи становище, створеному в результаті інститутів чи звичаїв, подібних до рабства.

Трансплантація – це пересадка органів та тканин від однієї особи до іншої, а донорство – це використання крові або її компонентів для лікування інших осіб, виготовлення лікарських препаратів або використання у наукових дослідженнях. Незаконне вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації означає примушування потерпілого до вилучення у нього органів, тканин, а також крові людини чи її компонентів шляхом застосування фізичного чи психічного насильства, погроз, обману, з використанням безпорадного стану чи його залежність від винного. Отримання згоди потерпілого на вилучення у нього органів, тканин, крові все одно утворює склад злочину передбаченого ст. 149 КК України.

Під вилученням у людини органів (орган зору, серце, легені печінка, нирки, селезінка) розуміється процес хірургічного або іншого втручання в організм людини і позбавлення її належного їй органу. Проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів, експериментів над людиною є незаконним, якщо такі дії вчиняються з порушенням або недотриманням вимог законодавства. Торгівля людьми, внаслідок якої було здійснено незаконне проведення дослідів над людиною або вчинена незаконна трансплантація органів або тканин людини, утворює сукупність злочинів, передбачених статтями 149 та 142 або 143 КК України.

Під проведенням дослідів над людиною без її згоди, слід розуміти вчинюваний без дозволу людини фізіологічний або психологічний вплив на її організм із застосуванням методів, що недопущені МОЗ України до загального застосування, тобто є експериментальними.

Усиновлення (удочеріння) – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду Усиновлення громадянином України дитини, яка є громадянином України, але проживає за межами України, здійснюється в консульській установі або дипломатичному представництві України. Якщо усиновлювач не є громадянином України, для усиновлення дитини, яка є громадянином України, потрібен дозвіл Українського Центру з усиновлення дітей.

Усиновлення з метою наживи означає прагнення отримати матеріальну вигоду від такого усиновлення (наприклад, бажання отримати контроль над власністю усиновленої особи, залучення до заняття жебрацтвом, азартними іграми, проституцією тощо).

Примусова вагітність означає примушування жінки до природного або штучного запліднення шляхом погроз, шантажу, із застосуванням насильства, виношування плоду та народження дитини. Метою цих дій може бути одержання наживи від незаконного усиновлення, використання органів новонародженої дитини для незаконної трансплантації або незаконного донорства, залучення матері з дитиною в жебрацтво.

Втягнення у злочинну діяльність - це дії, спрямовані на збудження у особи бажання браги участь у вчиненні одного або декількох злочинів. Такі дії винних осіб можуть поєднуватись з застосуванням психічного або фізичного впливу (обіцянки, умовляння, обман, погрози, підкуп, розпалювання почуттів помсти, расової та національної ворожнечі та ін.).

Характер злочину, у вчинення якого втягується особа, а також виконання нею роль для кваліфікації діянь винного за ст. 149 КК України значення не мають.

Під поняттям **воєнний (збройний) конфлікт** розуміють будь-який збройний конфлікт між двома або декількома державами. Такий конфлікт має міжнародний характер і має на меті воєнну окупацію території іншої держави, повалення уряду чи здійснення державного перевороту в іншій державі. А використання найманців включає в себе безпосереднє використання їх при виконанні бойових завдань під час військових конфліктів, а також для насильницьких дій (військових переворотів, захоплення важливих об'єктів чи заручників, вбивства політичних діячів, диверсій, актів тероризму тощо) на території інших держав.

Особливості кваліфікованих складів злочинів

Кваліфікованими (ч. 2 ст. 149 КК України) є розглянуті вище дії, вчинені: 1) щодо неповнолітнього; 2) щодо кількох осіб; 3) повторно; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) службовою особою з використанням службового становища; 6) особою від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності; 7) поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких; 8) з погрозою застосування такого насильства.

Неповнолітньою в Українському законодавстві визнається особа жіночої чи чоловічої статі, що на момент вчинення злочину не досягла 18 років. Міжнародне законодавство щодо боротьби з торгівлею людьми під терміном «дитина» визначає будь-яку особу, що не досягла 18-річного віку.

Вчинення торгівлі людьми **щодо кількох осіб** має місце коли предметом злочину виступають дві та більше людини незалежно від їх віку та дієздатності. Також для кваліфікації за ч. 2 ст. 149 КК України не має значення розрив у часі.

Відповідальність за **повторну** торгівлю людьми має наставати незалежно від того, були ці злочини закінченими чи в обох випадках мав місце замах на злочин. Наприклад, коли під час вчинення першого злочину людина, що є предметом злочину втекла в момент передачі грошей за неї, а в другому злочинці був затриманий під час спроби продати людину.

Можливі випадки, коли у відношенні до одного епізоду має місце замах на злочин, а інший епізод утворює закінчений злочин, або коли співучасник виконував різні ролі при вчиненні злочинів – в одному був пособником, а в іншому виконавцем або навпаки і т. ін. В таких випадках все вчинене кваліфікується як сукупність злочинів і кожний злочин повинен отримати самостійну кваліфікацію.

Повторність торгівлі людьми буде відсутня, коли неодноразові дії винного утворюють один продовжуваний злочин (ч. 2 ст. 32 КК України). Продовжуваною буде визнаватись торгівля людьми, що складається з двох або більше діянь, описаних у ст. 149 КК України об'єднаних єдиним злочинним наміром. Наприклад коли іноземний громадянин, вступив у змову із власниками закордонних борделів, яким необхідні були чотири жінки для сексуальної експлуатації. Для реалізації свого наміру він приїхав до України, знайшов чотири жінки та ввів їх в оману щодо можливості працевлаштування за кордоном. Після цього він відвіз та продав одну з них, потім дві інших, далі – ще одну. Всі діяння в даному випадку об'єднані одним злочинним наміром, тому кваліфікуватимуться як один продовжуваний злочин, а кваліфікуючою ознакою у даному випадку буде вчинення злочину щодо кількох осіб.

Торгівлю людьми належить кваліфікувати як вчинену **за попередньою змовою групою осіб**, коли її спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину домовилися про спільне його вчинення. (ч. 2 ст. 28 КК України).

Попередня змова передбачає, що співучасники заздалегідь, тобто до початку виконання об'єктивної сторони злочину, домовились в основних

рисах про вчинення торгівлі людьми. Співучасть у даному випадку може виразитись у формі співвиконавства або співучасті із розподілом ролей.

Вчинення торгівлі людьми, **службовою особою з використанням службового становища має місце коли суб'єкт** виконує дії, передбачені ч. 1 ст. 149 КК України внаслідок використання службових прав або повноважень. Найчастіше службові особи використовують своє службове положення для оформлення закордонних паспортів, безперешкодного перетину кордону, введення в оману потерпілої особи. Зловживання службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень охоплюються даною кваліфікуючою ознакою та не потребують самостійної кваліфікації. Як наголошувалось вище, службова особа у цих випадках повинна усвідомлювати спрямованість своїх дій на торгівлю людьми. При відсутності такого усвідомлення вона підлягає відповідальності лише за службовий злочин.

Вчинення торгівлі людьми **особою від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності**. Під матеріальною залежністю розуміють такий стан потерпілої особи коли єдиним чи одним з основних джерел існування потерпілого на момент вчинення злочину була матеріальна допомога суб'єкта злочину, зокрема перебування першого на утриманні останнього. Під іншою залежністю необхідно розуміти залежність підлеглого по службі, притягнутим до кримінальної відповідальності від слідчого, хворого від лікаря і т. ін.

Дії, поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, кваліфікується діяння, яке супроводжувалося заподіянням легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Такі насильницькі дії, вчинені в процесі здійснення торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини, повністю охоплюються ч. 2 ст. 149 КК України і додаткової кваліфікації за іншими статтями КК України не потребують.

Діяння, що супроводжувалося погрозою застосування насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, має місце у випадках, коли на потерпілих осіб чиниться психологічний тиск з висловлюванням реальної готовності негайного застосування такого насильства через вислови, жести тощо.

Особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 149 КК України) є дії, передбачені частинами 1 та 2 цієї статті: 1) вчинені щодо малолітнього; 2) вчинені організованою групою; 3) у поєднанні з насильством, що є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого чи його близького родича; 4) з погрозою застосування такого насильства; 5) якщо вони спричинили тяжкі наслідки.

Малолітньою визнається особа чоловічої та жіночої статі, яка на момент вчинення злочину не досягла 14 років.

Вчинення злочину організованою групою кваліфікується якщо в його готуванні або вчиненні брали участь три і більше особи, які попередньо зорганізувались у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого усім учасникам групи.

Торгівля людиною **поєднане з насильством, небезпечним для життя або здоров'я** потерпілого чи його близьких, кваліфікуються у тому випадку, коли щодо людини були застосовані легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо. Застосування до потерпілого без його згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин з метою подолання опору особи, забезпечення її успішного транспортування з метою подальшого продажу чи здійснення іншої незаконної угоди потрібно розглядати як насильство, не залежно від того, було воно небезпечним для життя або здоров'я чи не було, кваліфікувати такі дії за ч. 2 або ч. 3 ст. 149 КК України.

Умисне заподіяння у процесі будь-якої незаконної угоди щодо людини легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, а також середньої тяжкості тілесного ушкодження, завдання побоїв, що мало характер мордування, охоплюються статтею 149 КК України і додаткової кваліфікації за статтями КК України, що передбачають відповідальність за злочини проти здоров'я, не потребують.

Погроза застосування насильства при вчиненні злочину полягає в залякуванні негайним застосуванням фізичного насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я чи незначною втратою працездатності, або вчинити певні дії, що у конкретній ситуації можуть спричинити такі наслідки).

Тяжкими наслідками суд в залежності від обставин справи може визнати смерть людини або спричинення йому тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, самогубство людини або його близьких осіб, значна матеріальна шкода тощо.

До тяжких наслідків, передбачених ч. 3 ст. 149 КК України, психічне ставлення винного характеризується лише необережною формою вини.

Якщо при вчиненні злочину, передбаченого ст. 149 КК України, була умисно спричинена смерть людині, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 149 та за наявності відповідних ознак - за ст. 115 КК України.

Розмежування торгівлі людьми із іншими, суміжними складами злочинів

Оскільки досить часто торгівля людьми пов'язана з позбавленням волі людини або ж з її викраденням, цей злочин **необхідно відрізнити від злочину, передбаченого ст. 146 КК України «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини».**

Визначивши подібність цих злочинів, простіше провести їхнє розмежування. Подібність полягає, по-перше, в тому, що свобода людини є основним безпосереднім об'єктом у цих складах злочинів. Проте, торгівля людьми завжди посягає на суспільні відносини, пов'язані з честю та гідністю людини, які також є основним безпосереднім об'єктом цього злочину. По-друге, в ознаках суб'єктивної сторони злочину, а, саме, і торгівля людьми і незаконне позбавлення волі або викрадення людини здійснюються з прямим умислом. До тяжких наслідків особа має ставитися необережно.

Відмінність цих складів злочинів полягає в тому, що в перших двох формах торгівлі людьми обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони є мотив та мета злочину, чого немає у злочині, передбаченому ст. 146 КК України. Оскільки здійснення перших двох форм об'єктивної сторони передбачають оплатну передачу людини, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у цьому випадку є корисливий мотив. Торгівля людьми здійснюється

з метою подальшої сексуальної експлуатації, використання у порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення до боргової кабали, усиновлення (удочеріння) у комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатація праці людини. Третя форма торгівлі людьми здійснюється для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам).

Відмінність полягає також у здійсненні об'єктивної сторони складу злочину. Оскільки сутність торгівлі людьми полягає в тому, що з людиною поводяться як з товаром, передаючи її з одних рук в інші за певну плату чи без такої, об'єктивна сторона також характеризується діями по відчуженню особи, які, як зазначалося, також можуть супроводжуватися позбавленням волі та викраденням людини, що має полегшувати здійснення цього злочину.

Випадки торгівлі дітьми, передбаченої ч. 2 та ч. 3 ст. 149 КК України, **необхідно відрізнити від злочину, передбаченого ст. 148 КК «Підміна дитини»**. Як зазначалося, відповідно до законодавства України, а також норм міжнародного права, дитиною є особа, яка не досягла 18-річного віку.

Подібність полягає у тому, що об'єктом цього складу злочину є свобода дитини. Як і у випадках торгівлі дітьми, від цього злочину страждають також суспільні відносини, пов'язані з правом дитини виховуватися у сім'ї зі своїми батьками, а також із правом батьків виховувати дитину. Проте, потерпілим від цього злочину може бути лише дитина. Потерпілою від торгівлі людьми може бути особа будь-якого віку. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Як зазначалося раніше, для перших двох форм торгівлі людьми корисливий мотив є обов'язковою ознакою складу злочину. Для складу злочину, передбаченого ст. 148 КК України, мотив також є обов'язковою ознакою. Проте він може бути не лише корисливим, а й, як зазначено у статті, іншим особистим (помста, заздрість, ревності тощо).

Об'єктивні сторони цих складів злочинів схожі тим, що дитина в результаті злочинів вилучається з-під опіки батьків. При підміні дитини, замість вилученої залишають чужу для батьків дитину. Якщо ж дитину у подальшому продадуть іншій особі, вчинене необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів: ст. 148 та ст. 149 КК України.

Здійснивши аналіз складів злочинів, в яких, як і в торгівлі людьми, основним безпосереднім об'єктом є особиста свобода людини, можна **зробити такий висновок**: в торгівлі людьми, дії, пов'язані із заволодінням особи, до моменту її подальшої передачі іншій особі чи після того, лежать за межами об'єктивної сторони. Якщо вони утворюють самостійний злочин, вчинене необхідно додатково кваліфікувати, відповідно, за статтями 146 КК

– при незаконному позбавленні волі чи викраденні особи; 148 – при підміні дитини.

Склад злочину, **передбачений ст. 150 КК України «Експлуатація дітей»**, має місце у випадку використання добровільної праці дитини, яка не досягла віку, з якого, за законодавством, дозволяється працевлаштування з метою отримання прибутку. Водночас випадки вербування дитини для використання її примусової праці або примусового надання послуг, або з іншою, передбаченою в примітці 1 до ст. 149 КК України, метою повинні кваліфікуватись як торгівля людьми. За ст. 149 КК України також кваліфікуватимуться й випадки купівлі-продажу, здійснення іншої незаконної угоди щодо дитини, переміщення, переховування, передачі або одержання дитини, вчинені з метою її експлуатації.

У тому випадку, коли потерпілим від цього злочину виступає неповнолітня особа, він схожий також зі злочином, **передбаченим ст. 169 КК України «Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)»**. Стаття 169 КК України є бланкетною і передбачає відповідальність за порушення певного порядку усиновлення (удочеріння), який передбачений Сімейним кодексом України. Тому основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, пов'язані зі встановленим порядком усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян, порушення якого може спричинити несприятливі наслідки для нормального фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку дитини. Як зазначалося, торгівля людьми посягає на суспільні відносини, пов'язані зі свободою, честю та гідністю людини, оскільки з нею у цьому випадку, поводяться як з товаром.

Стаття 169 КК України у тому числі передбачає відповідальність за такі дії, коли усиновлення супроводжується певною винагородою. У цьому випадку об'єктивна сторона цього складу злочину деякою мірою схожа з об'єктивною стороною торгівлі людьми. Проте, вони мають і певні відмінності. Усиновленням, відповідно до ст. 207 Сімейного кодексу, є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Незаконним воно є у тому випадку, коли за це отримується винагорода. Статтею 149 КК передбачається відповідальність за дії, коли дитину передають без усиновлення. Отже, коли особа здійснює дії щодо усиновлення дитини з певним порушенням встановленого порядку усиновлення, вони підпадають під ст. 169 КК. Якщо ж передача дитини здійснюється без процедури усиновлення – за такі дії відповідальність передбачена ст. 149 КК України.

Розмежовуючи торгівлю людьми зі злочинами у сфері суспільної моралі, слід пам'ятати, що дії сутенера, який за грошову винагороду зводить жінку з клієнтом, не можна вважати торгівлею людьми, навіть якщо жінку «замовляють» на кілька днів. Такі дії необхідно кваліфікувати, за спеціальними нормами, як звідництво для розпусти (ст. 302 КК України) або як сутенерство чи втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України). Сексуальну експлуатацію особи висвітлює ст. 149 КК України та додаткової кваліфікації за статтями 302, 303 КК України не потребує. У випадку, коли торгівля людьми здійснюється з метою сексуальної експлуатації людини, цей склад злочину межує зі складом злочину, передбаченим ч. 2 та ч. 3 ст. 303 КК України. Так само, як і в попередньому випадку, сексуальна експлуатація людини є лише метою цього злочину. У випадку, якщо подальші дії особи, яка отримала людину будуть створювати об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 2 чи 3 ст. 303 КК України, вчинене нею необхідно кваліфікувати за сукупністю, відповідно, ст. 149 та ч. 2 чи ч. 3 ст. 303 КК України.

Створення порнографічних предметів (творів, зображень, кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру) стаття 149 КК України не охоплює, тому потребує додаткової кваліфікації за ст. 301 КК України.

При відмежуванні торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК України) від грубого порушення угоди про працю (ч. 2 ст. 173 КК України) необхідно враховувати, що конкуренція між зазначеними нормами виникає в ситуаціях, коли йдеться про примусову працю. При цьому грубе порушення угоди про працю матиме місце лише за наявності трудового договору, який було укладено без застосування передбачених у ст. 149 КК України способів і умови якого грубо порушуються вже в процесі його виконання. У ст. 173 КК України йдеться про вихід за межі домовленості роботодавця, який шляхом обману, зловживання довірою або примушування вимагає від працівника виконання роботи, не обумовленої угодою. Торгівля людьми відрізняється від цього злочину тим, що торговець використовує обман, шантаж, уразливий стан, насильство або інші передбачені ст. 149 КК України способи вже під час вербування, усвідомлюючи при цьому подальшу мету експлуатації людини.

У разі коли торгівля людьми пов'язана з організацією їх незаконного переправлення через державний кордон України, керівництвом такими діями або сприянням їх учиненню порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод, наявна сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 149 та

332 КК України. Необхідність додаткової кваліфікації зумовлена тим, що в чинній редакції ст. 149 КК України не йдеться про незаконне переміщення людини через державний кордон України.

Дії, що полягають у використанні трудової міграції для незаконного збагачення, наприклад, обманного заволодіння грошима під приводом надання послуг з працевлаштування за кордоном (за відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 149 КК України), можуть кваліфікуватись як шахрайство (ст. 190 КК України).

Для відмежування злочину, передбаченого ст. 149 КК України, від злочину, передбаченого ст. 202 КК України, слід мати на увазі таке:

- особа, яка вчиняє торгівлю людьми, отримує гроші (винагороду) від замовника «живого товару», тоді як «безліцензійний» посередник отримує свою винагороду безпосередньо від особи, яку він працевлаштовує;

- особа, яка вчиняє торгівлю людьми, усвідомлює, що кінцевою метою її дій є експлуатація людини, тоді як метою особи, яка порушує порядок зайняття господарською діяльністю, є отримання винагороди за працевлаштування осіб за кордоном;

- після вчинення торгівлі людьми постраждалих осіб використовують у цілях, зазначених у примітці до ст. 149 КК України (сексуальна експлуатація, використання в порнобізнесі, примусова праця чи примусове надання послуг, рабство, підневільний стан, залучення у боргову кабалу, вилучення органів, проведення над людиною дослідів, усиновлення з метою наживи, примусова вагітність, втягнення до злочинної діяльності, використання у збройних конфліктах тощо). У випадку ж вчинення злочину, визначеного ст. 202 КК України, працевлаштована особа працює добровільно, заробляючи кошти для власних потреб.

Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини можуть супроводжуватися вчиненням (або мати своїм наслідком вчинення) інших злочинів, що виходять за межі складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України. У таких випадках дії особи слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (зокрема за статтями 152, 332, 357, 358 КК України).

Незаконне проведення дослідів над людиною, порушення встановленого законом порядку трансплантації органів і тканин людини та насильницьке донорство охоплюються ст. 149 КК України та додаткової кваліфікації за статтями 142–144 КК України не потребують. За наявності матеріалів, якими підтверджено вчинення зґвалтування, дії винних осіб

мають бути кваліфіковані за сукупністю злочинів – за статтями 149 та 152 КК України.

Викрадення чи підроблення документів, що надають право на перетинання державного кордону України, з подальшим їх використанням для переміщення людини через кордон, не охоплюють статті 149 та 332 КК України, тому потребують самостійної кваліфікації за **ст. 357 або ст. 358 КК України**. Відповідно до норм міжнародного права осіб, яких вивозили за підробленими документами і які є потерпілими від торгівлі людьми, до кримінальної відповідальності за підробку документів не притягають.

Торгівля людьми тісно пов'язана з трудовою міграцією, проте не вичерпує всього спектра злочинних дій, спрямованих на протиправне отримання прибутків. З цією метою також незаконно здійснюють переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України), викрадення або підроблення документів (ст.ст. 357, 358 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), порушення порядку зайняття господарською діяльністю (ст. 202 КК України), грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК України).

1.4. Способи вчинення торгівлі людьми

I стадія: «Пошук потенційних жертв для цілей торгівлі людьми».

Пошук потенційних жертв здійснюється шляхом наступних дій:

- пошук жертв через друзів і знайомих;
- знайомство з потенційними жертвами на вулицях, в клубах, дискотеках, клубах, барах та інших закладах;
- розміщення рекламних оголошень в друкованих, електронних та інших ЗМІ - журналах, газетах, телебаченні, глобальній мережі Інтернет;
- пошук потенційних жертв в середовищі безробітних на біржах праці;
- пошук жертв: в певних соціальних групах, в інформаційних системах спеціалізованих установ, в середовищі осіб, які займаються проституцією; з використанням картотек медичних закладів, що містять відомості про здоров'я і групу крові, серед новонароджених, від яких відмовилися батьки в пологових будинках, дітей, які перебувають в будинках дитини, серед душевнохворих або інвалідів, які позбавлені кінцівок чи інших органів для цілей їх експлуатації в формі жебрацтва.

Вербування жертв торгівлі людьми дуже часто здійснюється за допомогою обману. З метою підвищення прибутковості злочинці змушені систематично знаходити і залучати для цілей експлуатації все більшу кількість нових потерпілих і споживачів їх сексуальних, трудових та інших

Залежно від ступеня відкритості діяльності торговців людьми при підшуванні жертв і споживачів їх послуг, слід розрізняти торгівлю людьми, вчинену в у відкритій (гласній) формі і у прихованій (негласній)

послуг.

При здійсненні злочинної діяльності у **відкритій (гласній) формі** торговці людьми для пошуку і залучення нових жертв і споживачів їх послуг, практично відкрито (гласно) звертаються з відповідними пропозиціями до великої кількості громадян. У багатьох випадках таке рекламування здійснюється не просто в ході особистих бесід з конкретними особами, а набуває публічного характеру, коли відповідні рекламні оголошення розміщуються в ЗМІ для звернення до необмеженого числа потенційних жертв або осіб, які потребують їхніх послуг. З метою приховування злочинного характеру відкритої форми торгівлі людьми або окремих її елементів, що носять гласний характер, злочинці застосовують різні прийоми інсценування.

Особливістю торгівлі людьми, що вчинюється у відкритій (гласній) формі є те, що дії злочинців породжують великий обсяг ідеальних слідів в пам'яті потенційних жертв і споживачів їх послуг. Крім того, важливим фактором для розслідування є реальна і тактично обґрунтована можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, з метою негласного легендованого впровадження конфідентів чи інших осіб в ролі потенційних жертв або споживачів їх послуг.

При здійсненні злочинної діяльності у *прихованій (негласній) формі* пошук потенційних жертв торгівлі людьми суб'єктами злочинної діяльності здійснюється без будь-якого рекламування, зазвичай в середовищі, де можуть перебувати потенційні жертви або зберігатися інформація щодо них. Наприклад в базах даних або картотеках лікувальних установ, інтернатів, пологових будинків, агентств з працевлаштуванням, в середовищі осіб, які займаються проституцією, бродяжництвом, пошуком роботи і т. ін. У багатьох випадках пошук таких жертв здійснюється за попереднім замовленням потенційних замовників. При цьому з метою заволодіння потерпілими часто застосовується викрадення і насильницьке утримання в підконтрольному приміщенні. Експлуатація таких потерпілих може здійснюватися негласно і строго обмеженим колом осіб.

Особливістю торгівлі людьми, що здійснюється у негласній (прихованій) формі, є те, що для пошуку потенційних жертв злочинці не застосовують рекламування своїх послуг. Тому проведення негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, з метою негласного легендованого впровадження конфідентів чи інших осіб в ролі потенційних жертв або споживачів їх послуг є дуже складним і здійснюється в умовах високого тактичного ризику.

Торгівля людьми в цьому випадку породжує значно менший обсяг ідеальної слідової інформації, ніж в разі гласною торгівлі людьми. Зазвичай, інформацією, що має значення для кримінального провадження, володіють лише самі торговці людьми, їх контрагенти, потерпілі.

II стадія: «Примушування потенційної жертви до певної поведінки і залучення її в сферу торгівлі людьми, або насильницьке заволодіння нею».

Для цього торговці людьми вчинюють наступні дії:

1) викрадення потенційної жертви і придушення її волі до опору за допомогою насильницького утримання в приміщенні, або шляхом введення в організм речовин, що гальмують психічні процеси;

2) вербування потенційної жертви зазвичай досягається завдяки психологічному елементу. А саме, потерпілих спонукає звертатися до

вербувальників і погоджуватися на запропоновані умови, значно завищені суми пропонованого заробітку. У деяких випадках потерпілі знають істинний характер запропонованої їм діяльності (наприклад заняття проституцією, праця на нелегальному виробництві), однак з урахуванням обіцяних виплат, дають своє згоду. Вербування потенційних жертв може здійснюватися як особами обізнаними так і необізнаними щодо злочинних цілей;

3) використання залежного стану жертви, який може бути створений торговцями людьми цілеспрямовано (наприклад, дача потенційній жертві грошей в борг, свідомо знаючи, що вона не зможе повернути його, введення потенційної жертви в наркотичну залежність), або подібний стан жертви може бути обумовлений законом чи іншим нормативним правовим актом (наприклад, залежність дітей від батьків, підопічних від опікунів) чи сформованими між особистими відносинами (наприклад, використання дружніх відносин, любові жертви).

III стадія: «Пошук контрагентів і укладення з ними незаконної угоди майнового характеру щодо потерпілих осіб».

Пошук контрагентів може здійснюватися:

- 1) через друзів і знайомих;
- 2) за допомогою глобальної мережі Інтернет;
- 3) через співробітників компаній з працевлаштування, які володіють інформаційною системою даних про роботодавців, яким потрібні працівники;
- 4) через осіб, які вже експлуатують людей (наприклад, через утримувачів місць розпусти, власників нелегальних або напівлегальних виробництв);
- 5) через працівників медичних установ, пов'язаних з трансплантацією органів чи тканин;
- б) через організовані злочинні формування, які контролюють різні види кримінального бізнесу, пов'язаного з експлуатацією людини (наприклад, жебрацтво, проституція).

Стадія пошуку контрагентів і укладення з ними незаконної угоди майнового характеру щодо потерпілих осіб, може передувати всім перерахованим вище стадіям. Торгівля людьми за попереднім замовленням характерна для *структурованих каналів* торгівлі людьми, в яких ОЗГ країни постачальника згідно «замовлення» здійснюють пошук і залучення жертв, після чого їх перевозять в країни (регіони) призначення, де продають їх місцевим злочинним формуванням, які займаються їх експлуатацією.

В неструктурованих каналах торгівлі людьми, весь процес від пошуку жертви до її експлуатації ОЗГ здійснює самостійно. Тобто, спочатку

створюють місця і умови для експлуатації людини, після чого здійснюють пошук, вербування і перевезення жертв в місце їх експлуатації.

IV стадія: «Переміщення жертв до місця призначення, переховування і передача їх контрагентам, які їх одержують і здійснюють експлуатацію».

Для цього торговці людьми вчинюють наступні дії:

1) без транзитне перевезення потерпілих до місця призначення;
2) перевезення потерпілих через одну або кілька транзитних країн або регіонів. Таке переміщення може здійснюватися з метою:

а) приховування маршруту переміщення жертв (потерпілі можуть деякий час нелегально перебувати у перевалочних квартирах, після чого направлятися в місце призначення);

б) накопичення необхідної кількості жертв для їх колективного транспортування в місце призначення;

в) тимчасової експлуатації на території транзитних держав;

г) перепродажу на території транзитних держав;

Залежно від форм участі торговців людьми в процесі переміщення та переховування своїх жертв слід розрізняти:

1) самостійне добровільне переміщення потерпілих до місця призначення за маршрутом, вказаним торговцями людьми, без супроводу, при якому злочинці фінансують транспортування та забезпечують необхідними підробленими або легальними документами;

2) добровільне переміщення потерпілих в супроводі кур'єра;

3) примусове переміщення потерпілих за допомогою насильницького придушення їх волі до опору шляхом зв'язування, заточення в приміщення транспортного засобу, введення в організм речовин, що гальмують психічні процеси і ін.

Розглянутої стадії вчинення торгівлі людьми можуть передувати дії, пов'язані із забезпеченням жертв документами, необхідними для їх переміщення до місця призначення. А саме: загальногромадянським паспортом України; закордонним паспортом; запрошенням, візами, медичними і страховими документами.

V стадія: «Застосування заходів впливу щодо потерпілих з метою придушення їх волі до опору та забезпечення їх підконтрольної поведінки».

Дії, що утворюють дану стадію, можуть комплексно вчинюватися після переміщення потерпілих до місця їх експлуатації, проте окремі з них можуть вчинюватися і на інших стадіях злочину.

Для цього торговці людьми можуть застосовувати:

1) обман, при якому потерпілих умисно вводять в оману щодо роду (виду) і умов їх майбутньої трудової діяльності. Обман повинен бути істотним. Тобто, потерпілі, знаючи реальні умови або вид трудової діяльності якою їм пропонують займатися, швидше за все відмовилися би від пропозиції;

2) позбавлення потерпілих документів, що засвідчують особу, без яких вони фактично позбавляються можливості повернутися до України, звернутися в правоохоронні органи і ін.;

3) психічний вплив, який може виражатися у висловлюванні погроз вбивством, тілесними uszkodженнями або знищенням майна; в приниженні людської гідності; в погрозі поширення відомостей, що порочать потерпілу особу; в використанні корупційних зв'язків для заподіяння шкоди потерпілому. До психічного примусу відноситься і схиляння потерпілих до вчинення злочину (правопорушень) з метою їх подальшого шантажу;

4) фізичне насильство і спонука до певної поведінки. Дана форма примусу виражається в систематичному або разовому нанесенні потерпілому побоїв, в заподіянні шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, в катуванні, в насильницькому обмеженні свободи переміщення (потерпілих утримують в замкнутому підконтрольному приміщенні) і т. ін. З метою схиляння жінок до заняття проституцією щодо них може бути скоєно зґвалтування, нерідко групове, або інші насильницькі дії сексуального характеру;

5) умисне створення ситуації залежності для потерпілої особи: боргової кабали або іншого залежного стану.

VI стадія: «Експлуатація жертв торгівлі людьми».

Практиці відомі наступні види експлуатації:

1) сексуальна експлуатація, тобто систематичне використання експлуатованих осіб з метою надання послуг, пов'язаних із задоволенням сексуальних потреб інших осіб;

2) експлуатація на виробництві, тобто використання чужої праці для виробництва матеріальних чи інших благ або надання послуг, не пов'язаних із задоволенням сексуальних потреб їх споживачів (експлуатація людини на будівництві, лісорозробках, траулерному рибальстві, нелегальному виробництві різних товарів, на сезонному збиранні врожаю ін.);

3) жебрацтво;

4) вилучення органів і тканин для трансплантації чи інших цілей.

Спосіб вчинення торгівлі людьми містить такий важливий елемент, як дії (система дій), спрямовані на розподіл і використання прибутку, одержаного у результаті вчинення злочину.

Типові напрямки розподілу прибутку, отриманого від торгівлі людьми наступні:

1) *Покриття поточних витрат, що забезпечують нормальне функціонування каналу торгівлі людьми.* До таких поточних витрат належать наступні: а) розміщення рекламних оголошень з метою залучення у сферу торгівлі людьми нових жертв і користувачів їх послуг; б) надання грошових позик потенційним жертвам з метою введення їх в боргову кабалу; в) забезпечення жертв торгівлі людьми документами (підробленими або легальними), візами, а також засобами, необхідними для їх транспортування до місць експлуатації; г) підкуп корумпованих співробітників прикордонної (митної) служби, поліції, посольств і консульств закордонних держав; д) витрати на часткову оплату праці експлуатованих осіб, їх утримання, необхідне лікування, та ін.; е) оплата праці осіб, які здійснюють вербування, а також водіїв, охоронців, обслуговуючого персоналу місць, де здійснюється експлуатація жертв торгівлі людьми; є) утримання, оренда та облаштування приміщень, в яких здійснюється вербування, переховування, проживання або експлуатація жертв торгівлі людьми; ж) розвиток і вдосконалення каналу торгівлі людьми; з) розподіл прибутку в якості чистого доходу між співучасниками каналу торгівлі людьми, відповідно до наявної домовленості, характеру і ступеня участі кожного з них.

2) *Розвиток і вдосконалення діяльності каналу торгівлі людьми.* До типових видів витрат, спрямованих на розвиток і вдосконалення діяльності каналу торгівлі людьми, слід віднести витрати, пов'язані з орендою, купівлею й обладнанням нових приміщень для вербування і подальшої експлуатації потенційних жертв торгівлі людьми, а також витрати на залучення у злочинну діяльність нових співучасників і контрагентів.

3) *Розподіл прибутку в якості чистого доходу між співучасниками каналу торгівлі людьми згідно домовленості, характеру і ступеня участі у вчиненні злочину кожного з них.*

Всі перераховані вище дії породжують значну за своїм обсягом слідову інформацію у вигляді документів:

- щодо відкриття і обслуговування банківських рахунків, вкладів, проведення різних банківських переказів та інших фінансових операцій;
- щодо знаходження у власності або оренді рухомого і нерухомого майна,
- щодо придбання товарів і устаткування та ін. Інформація може також зберегтися в пам'яті очевидців, які сприймали її або брали участь в скоєнні зазначених дій.

1.5. Особливості розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації

1.5.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації.

Механізм вчинення злочинів полягає у примушуванні до надання сексуальних послуг. Найбільш численну групу (71%) потерпілих від даної категорії злочинів представляють молоді жінки. За інформацією Міжнародної організації з міграції потерпілими також можуть бути чоловіки та хлопчики.

При розслідуванні злочинів даної категорії має значення класифікація жертв торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації в залежності від віктимності їх поведінки. В залежності від даного критерію потерпілих можна поділити на такі групи:

- 1) особи, які випадково стали жертвою даного злочину;
- 2) особи, які виявляли провокуючу поведінку;
- 3) особи, які були за їх добровільною згодою залучені до надання сексуальних послуг (часто вони самі не вважають себе жертвами злочину).

До осіб *першої категорії* відносяться ті, які своєю поведінкою не провокували вчинення щодо них злочинних дій і стали жертвою випадково. До таких можуть відноситись особи, які були викрадені і передані за винагороду для експлуатації, а також особи, які були шляхом обману завербовані близькими знайомими або родичами.

Друга категорія потерпілих – це особи, які своїм способом життя, інтересами, життєвими установками, поведінкою звертають на себе увагу злочинців, що займаються торгівлею людьми. До таких потерпілих, зокрема, можуть бути віднесені:

- 1) безробітні молоді жінки і чоловіки привабливої зовнішності (часто з малозабезпечених, неповних сімей), які намагаються зробити кар'єру в сфері модельного або шоу бізнесу, і при цьому не оцінюють власних здібностей, звертаються в малознайомі організації цього профілю, погоджуються на авантюрні пропозиції;

- 2) жінки, які без належної освіти шукають високооплачувану роботу за кордоном (звертаються в сумнівні агентства з працевлаштування або до малознайомих осіб, що беруться оформлювати документи і організувати виїзд);

3) молоді вродливі жінки, які звертаються до шлюбних агентств, маючи мету одружитися з заможним громадянином іншої держави, і виїхати до нього на постійне місце проживання;

4) жінки і чоловіки, які займаються проституцією, працюють стриптизерами;

5) підлітки, які займаються спортом, танцями тощо, і входять до колективів, що виїжджають за кордон на змагання, конкурси чи гастрольні виступи, залишаючись безконтрольними з боку батьків і керівництва відповідних організацій.

В ході досудового слідства потерпілі даної категорії, усвідомлюючи наявність чималої долі вини у тому, що стали жертвою злочину, досить часто дають неповні або неправдиві свідчення, намагаючись таким чином приховати віктимність своєї поведінки.

Третя категорія потерпілих – це особи, які виступаючи «живим товаром» в сексуальному бізнесі, не вважають себе жертвами злочину. До таких, наприклад, відносяться жінки, які поїхали за кордон для занять проституцією або з часом були вимушені заробляти таким чином. З-за своєї моральної деградації такі особи часто не бажають викриття злочинних дій своїх сутенерів. Відомі непоодинокі випадки, коли ці жінки, будучи визволеними із системи сексуального рабства, повертались згодом туди добровільно.

Особливість поведінки таких потерпілих в рамках кримінальних проваджень полягає у відсутності в них зацікавленості у встановленні всіх обставин вчинення злочину, викриття і покарання винних. Крім того слідчий і оперативні працівники завжди знаходяться в атмосфері наявної або очікуваної протидії з боку таких «жертв». Протидія може полягати у дачі неправдивих показань в ході допитів, направленні по хибному шляху ходу розслідування, попередженні злочинців про наміри слідства тощо.

1.5.2. Особливості відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації

При надходженні інформації про вчинення торгівлі людьми з метою сексуальної, яка здійснюються під прикриттям статусу суб'єктів підприємницької діяльності важливе значення має виконання слідчим та оперативним працівником наступних дій підготовчого та організаційного характеру:

1) ознайомлення з характером і особливостями відносин у сфері діяльності, умови якої використовувались правопорушниками;

2) ознайомлення із структурою, штатом та особливостями документообігу в установі чи організації, за допомогою якого вчинено злочин;

3) вивчення нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері, де вчинено злочин, та діяльність установи;

4) визначення державних органів та відповідних посадових осіб та службовців, які контролювали відносини в сфері, де вчинено злочин, або діяльність (дії або бездіяльність) яких сприяла його вчиненню;

5) збір відомостей про осіб - співучасників, які підозрюються у вчиненні злочину;

б) організація проведення документальних перевірок (ревізій), інвентаризацій в організаціях чи установах, діяльність яких пов'язана із вчиненням злочину;

7) підбір обізнаних осіб (спеціалістів), допомога яких потрібна в ході розслідування;

8) створення і організація роботи слідчо-оперативної групи.

Торгівля людьми часто здійснюється злочинними групами під прикриттям працевлаштування громадян України закордоном. Слідчому необхідно звернути увагу на той факт, що надання таких послуг здійснюється на законних підставах тільки у випадку, якщо виконані дві умови: 1) послуги з працевлаштування за кордоном надаються від імені суб'єкта господарської діяльності чи підприємства (відповідним чином зареєстрованого і оформленого); 2) суб'єкт господарської діяльності має спеціальну ліцензію, видану у встановленому законом порядку, відповідним органом ліцензування.

Основними завданнями на початковому етапі розслідування є встановлення і документування:

– фіктивності діяльності фірм, створених злочинцями для пошуку та вербування жертв торгівлі людьми;

– наявності у злочинців умислу на невиконання умов договору з потенційними потерпілими на момент його укладання;

– існування прямих зв'язків представників фірм з особами, які утримують місця розпусти чи займаються сутенерством;

– отримання від торгівлі людьми нелегальних доходів у засновників та інших представників фірми.

Крім того, слідчому необхідно детально відобразити факт використання уразливого стану потерпілого при вчиненні злочину. Так, згідно п.2 Примітки ст.149 КК України – це використання злочинцями

особливого стану особи, зумовленого її фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, а також використання злочинцями збігу тяжких особистих, сімейних або інших обставин у людини.

Уразливий стан потерпілого може бути викликаний наступними чинниками.

1. *Психічними особливостями, розладами або захворюваннями.* У цьому випадку слідчому треба розуміти, що для підтвердження такого стану матеріали кримінального провадження повинні містити відповідний висновок судово-психологічної або судово-психіатричної експертизи, довідку про постановку особи на диспансерний облік; показання осіб з близького оточення, які підтверджують неадекватність поведінки потерпілої особи.

2. *Фізичними властивостями,* наприклад, неможливістю чинити опір незаконним діям через хворобу або природній слабкий фізичний стан. Для підтвердження такого стану матеріали кримінального провадження повинні містити висновок судово-медичної експертизи, яким підтверджується особливість фізичного стану особи. Також, ці обставини можуть підтверджуватись показаннями самої потерпілої особи, свідків (з числа рідних і близьких), лікаря, який вів спостереження та інших.

3. *Певними зовнішніми факторами,* зокрема збігом тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Прикладом такої ситуації можуть бути обставини необхідності виплатити боргів за кредитними зобов'язаннями, несплата за якими може призвести до втрати житла; або необхідність отримання грошей на лікування близької людини; або звільнення з роботи і залишення без засобів для існування. Для документального підтвердження вказаних обставин до матеріалів провадження необхідно додати (відповідно ситуації): договір позики або кредиту; медичну довідку про важку хворобу близької потерпілому особи; наказ про звільнення чи інші документи.

Часто про наявність уразливого стану потерпілої особи свідчать наступні її особисті обставини:

- відсутність постійного місця роботи;
- перебування на утриманні інших осіб;
- наявність на утриманні дітей та непрацездатних членів сім'ї;
- наявність боргу, який необхідно повернути у короткий строк.

Джерелами доказів таких обставин можуть виступати протоколи допитів свідків з числа членів сім'ї потерпілої, знайомих, колишніх колег по

роботі, викладачів навчальних закладів, де навчаються діти потерпілих та інших осіб, які володіють відомостями.

До матеріалів провадження з цією ж метою доцільно приєднувати довідки про склад сім'ї, довідки про лікування, характеристики з місць роботи й навчання, акти обстеження житлово-побутових умов, в яких мешкають діти потерпілих та інші документи.

Необхідно звернути увагу на те, що потерпілий, який перебуває в уразливому стані, часто погоджується на злочинну експлуатацію. Але це не виключає кримінальну відповідальність правопорушників.

Матеріали кримінального провадження за фактами торгівлі людьми на початковому етапі розслідування повинні містити:

1) заяву потерпілої особи про вчинення відносно неї злочину;
 2) протокол допиту потерпілої особи щодо обставин злочину;
 3) висновок судово-медичної експертизи, яким встановлюються ознаки застосування до неї фізичного насильства, ознаки тривалого неконтрольованого інтимного життя, ознаки зроблених абортів та наслідки для здоров'я жінки таких дій;

4) протокол огляду історії хвороби у випадку лікування потерпілої особи після повернення з полону від венеричних чи інших захворювань сечостатевої системи, здійснення абортів, провокації передчасних пологів тощо (історія хвороби може бути отримана на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, або надана у добровільному порядку самою потерпілою);

5) протоколи допитів свідків (членів родини і знайомих потерпілої особи; працівників фірми, які були задіяні у вербуванні; працівників паспортної, прикордонної та митної служби, які мають інформацію щодо факту перетинання кордону потерпілою; осіб, які користувалися послугами інтимного характеру, що вимушено надавала потерпіла особа; працівників медичних закладів, до яких зверталася потерпіла по допомогу та інших);

6) оригінали або завірені у встановленому порядку копії документів, що визначають організаційно-правовий статус суб'єкта підприємницької діяльності, з використанням якого було здійснено фактичне вербування потерпілої особи і направлення її для експлуатації (свідоцтво про реєстрацію підприємства або фізичної особи підприємницької діяльності, статут, угода засновників підприємства, реєстр акціонерів);

7) витягу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб-фізичних осіб підприємців Міністерства юстиції України, який є у відкритому доступі в мережі Інтернет <https://usr.minjust.gov.ua/ua/freesearch>, з даними про фірму,

яка використовувалась у схемі торгівлі людьми;

Примітка. У разі необхідності отримання документів іноземних фірм (компаній) необхідно звертатися із відповідним запитом до територіального органу Інтерполу України, який протягом 2-3 днів надає інформацію з бази Інтерполу щодо суб'єктів господарської діяльності в будь-яких країнах світу, в яких діє Інтерпол із зазначенням повних реєстраційних даних суб'єкта господарювання, його власників і засновників, директорів, часток у статутному капіталі, місцезнаходження підприємства фактичне і юридичне.

8) завірена копія реєстраційної справи суб'єкта господарської діяльності (фірми, що використовувалась злочинцями), вилучена в органі Державної реєстрації за місцем знаходження суб'єкта на підставі ухвали слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів;

9) завірені копії документів, що свідчать про заняття певним видом підприємницької діяльності (ліцензії, договори і т. ін.);

10) завірені копії бухгалтерських, банківських та інших документів, що відображають зміст підприємницької діяльності та її показники;

Примітка. Оригінали документів на здійснення підприємницької діяльності слідчим не вилучаються, за винятком випадків, коли має місце обмеження користування спеціальним правом у вигляді заборони фізичній або юридичній особі здійснювати таку діяльність.

11) копіювання змісту оголошень щодо надання підприємством відповідних послуг, розміщених в мережі Інтернет, шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж із складанням відповідного протоколу, з наступним направленням цих матеріалів на судову комп'ютерно-технічну експертизу з метою технічного підтвердження існування в мережі Інтернет відповідної інформації, сторінки якої завантажені на відповідний носій;

Примітка. Копіювання вказаних оголошень в мережі Інтернет (на сайтах, блогах, сторінках соціальних мереж) не потребує ухвали слідчого судді. Відповідно п.2 ст.264 КПК України, не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту.

12) оригінали (копії) документів, якими підтверджується факт звернення потерпілої особи до даної фірми і взяття з її боку зобов'язань надати певні послуги;

13) протоколи допитів особи (осіб), що підозрюється у вчиненні вербування та направлення потерпілої особи в систему сексуального рабства, про факти скоєння протиправних дій (у разі узгодження доцільності цієї дії слідчим і оперативними працівниками);

14) протоколи допитів осіб, що підозрюється у здійсненні перевезення потерпілої, її передачі, примушування до занять проституцією (у разі

узгодження доцільності цієї дії слідчим і оперативними працівниками);

15) протоколи допитів осіб, які оформлювали для потерпілої особи документи необхідні для виїзду за кордон (паспорт, візу) (у разі узгодження доцільності цієї дії слідчим і оперативними працівниками);

16) матеріали затримання потерпілих та осіб, які їх супроводжували, при нелегальному перетинанні ними кордону, які оформлені прикордонною службою охорони (якщо цей факт мав місце);

17) матеріали, що свідчать про наявність перед вчиненням злочину у потерпілого уразливого стану (наказ про звільнення його з роботи, свідоцтво про смерть особи, на утриманні якого перебував потерпілий, довідка органів соціального забезпечення про матеріальний стан потерпілого, матеріали про боргові чи кредитні зобов'язання та інше);

18) протоколи тимчасового вилучення документів та інших об'єктів, що можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні.

Якщо на момент внесення відомостей до ЄРДР та при оцінці наявних матеріалів **повною мірою не встановлені ознаки складу такого злочину як торгівля людьми слідчий повинен провести реєстрацію фактів інших – суміжних злочинів, які часто входять до механізму вчинення торгівлі людьми** (умисні тілесні ушкодження, зараження венеричного хворобою, викрадення людини, зґвалтування, примушування до вступу в статевий зв'язок, фіктивне підприємництво тощо).

Після початку досудового розслідування за ознаками інших злочинів проводяться слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії: пред'явлення для впізнання, одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб, обшуки, примусове вилучення документів та предметів, експертизи, контроль за вчиненням злочину, аудіо-відео контроль за вчиненням злочину або особи тощо, які направлені на встановлення достатніх ознак злочину передбаченого ст. 149 КК України. Після одержання таких доказів та за наявності відповідних підстав необхідно повідомити про підозру особам, які причетні до вчинення цих злочинів.

Запорукою якісного розслідування і забезпечення судової перспективи обвинувачення є своєчасне закріплення кваліфікованого слідчого за справою оперативного обліку, обов'язкова участь закріпленого слідчого у реалізації матеріалів оперативних негласних розшукових дій та заходів, що направлені на початкове документування ознак і обставин правопорушення.

При передачі матеріалів ОРС про торгівлю людьми органам досудового розслідування для вирішення питання про відкриття кримінального провадження до них додається **рапорт оперативного працівника**, в якому висвітлюються обставини вчинення злочинів і відомості про причетних до них осіб, кваліфікація злочинних дій, наявність та місцезнаходження доказів (у тому числі речових), здобутих злочинним шляхом коштів, майна та інших цінностей.

З метою встановлення майнових статків співучасників схеми торгівлі людьми до кримінального провадження обов'язково приєднуються відомості щодо кожного з них з Реєстру прав власників транспортних засобів, Реєстру речових прав на нерухоме майно, Реєстру осіб щодо перетину державного кордону. Крім зазначених відомостей збирається стандартний пакет даних, що характеризують особу підозрюваних.

1.5.3. Тактичні завдання розслідування, слідчі (розшукові) дії та організаційні заходи щодо їх вирішення

Після відкриття провадження проводяться гласні і негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, спрямовані на одержання доказів вчинення торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Основними тактичними завданнями розслідування при цьому є:

- попередження спроби осіб, що причетні до вчинення торгівлі людьми зникнути і переховуватися від слідства та суду, знищити сліди злочину і тиснути на потерпілу особу та свідків;
- забезпечення безпеки потерпілим і свідкам;
- встановлення зв'язків співучасників реалізації схеми торгівлі людьми, ознак організованої групи, та фактів отримання злочинцями винагороди за виконання окремих функцій (за вербування, за перевезення, за передачу, експлуатацію);
- виявлення та забезпечення збереження документів та інших речових доказів, в яких знайшли відбиття факти вербування жінок, їх перевезення, передачі та експлуатації;
- встановлення ознак фіктивності діяльності підприємств, створених злочинцями для вербування, або факту їх використання для маскуванню злочинної діяльності;
- встановлення всіх потерпілих від дій злочинців та всіх епізодів їх злочинної діяльності;
- забезпечення відшкодування заподіяних злочином матеріальних

збитків та можливої конфіскації у підозрюваних майна нажитого злочинним шляхом;

- виявлення ознак вчинення злочинів посадовими особами митних, правоохоронних органів, Української залізниці та інших служб, які сприяли реалізації схеми торгівлі людьми.

Названі тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів:

- допит потерпілої щодо всіх обставин вчинення злочину;
- призначення судово-медичної, судово-психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої особи;
- допит свідків злочину;
- одночасне затримання всіх співучасників вчинення торгівлі людьми і обрання відносно кожного з них запобіжного заходу;
- допит підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми;
- огляд і обшуки в приміщеннях установ, де здійснювалося вербування людей;
- огляд і обшуки в місцях, де потерпілі переховувались злочинцями;
- огляд і обшуки транспортних засобів, за допомогою яких здійснювалось перевезення потерпілих;
- огляд і обшуки в місцях, де потерпілі експлуатувались;
- пред'явлення потерпілим і свідкам для впізнання осіб підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);
- проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої і свідків злочину;
- обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних з метою виявлення і вилучення речових доказів та документів, які підтверджують участь кожного у вчиненні злочину;
- витребування у відділах віз і реєстрації, паспортних столах, відділах реєстраційної та міграційної служб документів (їх копій та примірників) оформлених для виїзду потерпілої;
- призначення експертиз вилучених документів (почеркознавчих, техніко-криміналістичних та інших);
- запит і отримання від підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздруківок вхідних та вихідних з'єднань співучасників між собою і жертвою торгівлі людьми;

- розсекречування та передача прокурору результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів;

- запит у банківських установах інформації щодо отримання підозрюваними грошових переказів, в тому числі за допомогою міжнародної платіжної системи «Western Union» та інших;

- прийняття заходів щодо виявлення і повернення всіх потерпілих від злочинної діяльності викритих злочинців;

- виявлення і допит осіб, що зверталися за послугами фірми злочинців, але не були завербовані з незалежних від злочинців причин (відмовились від виїзду закордон із наявних підозр, страху, із сімейних обставин), допит їх в якості свідків у провадженні;

- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;

- витребування у банківських установах документів про розрахункові операції та фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності, статус якої використовувався для пошуку і вербування жертв;

- накладення арешту на грошові кошти на банківських рахунках всіх співучасників.

Узагальнення досвіду щодо розслідування фактів, пов'язаних із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, дозволяє сформулювати **низку рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій та заходів організаційного характеру:**

1. В ході досудового розслідування доречним є вжиття щодо потерпілих і окремих свідків програми їх захисту, тобто вжиття заходів безпеки від викриття перед підозрюваними їх анкетних даних, адреси місця проживання тощо.

2. В ході допиту потерпілих максимальні зусилля слідчого і оперативних працівників повинні бути спрямовані на встановленні з ними психологічного контакту і викликання у них впевненості про необхідність дати повні (максимально деталізовані) і правдиві свідчення. Такий підхід повинен базуватися на проведенні курсу психологічної реабілітації жертви від сексуальної експлуатації, допомогу психолога у плануванні і проведенні допиту, наголошенні на забезпеченні захисту потерпілого від впливу з боку підозрюваних. Рекомендується також використовувати відеозапис при проведенні допиту потерпілих даної категорії. Це пов'язано із тим, що часто під впливом різних факторів (залякування з боку підозрюваних, їх адвокатів чи близьких, отримання від них винагороди) вони змінюють свої показання

або відмовляються від дачі показань, заявляючи, що попередні свідчення були отримані слідчим шляхом психічного або фізичного впливу. Основним джерелом доказів в цьому випадку буде виступати відеоматеріал, в якому зафіксована поведінка і емоціональний стан потерпілого на допиті.

3. Допит підозрюваних необхідно проводити невідкладно після їх затримання. Фактор раптовості надасть можливість обмежити його обізнаність у об'ємі інформації, якою володіє слідчий. Першими рекомендується допитувати співучасників, які виконували другорядні або технічні функції у загальній схемі торгівлі людьми. Якщо є підстави, таких учасників краще розглядати слідчому в якості свідків, на свідченнях яких будуть базуватися обвинувачення головних виконавців та організаторів злочину. В ході розслідування необхідно забезпечити ізоляцію співучасників один від одного, перешкоджати обміну інформацією між ними.

Пред'явлення для впізнання підозрюваних з метою забезпечення заходів безпеки потерпілих і свідків рекомендується проводити в умовах відсутності зорового контакту (поза візуальним спостереженням). В цьому випадку ця слідча дія проводиться в спеціально обладнаному приміщенні, яке поділено на дві частини спеціальним склом (прозорим з одного боку). Обидві частини мають окремі входи. Адвокат підозрюваного має право перебувати лише в тій частині спеціально обладнаного приміщення, де знаходиться його підзахисний. Додатково може застосовуватися спеціальна техніка для створення акустичних перешкод впізнання голосу особи, що впізнає.

5. Важливо зазначити, що злочинці оформлюють фірми для вербування жертв, банківські рахунки для проведення грошових переказів (в тому числі міжнародних), майно здобуте злочинним шляхом, як правило, на ім'я підставних осіб. Тому, одним з тактичних завдань розслідування є встановлення близьких та довірених осіб фігурантів з метою перевірки їх активів і встановлення джерела їх надходження.

6. Треба звернути увагу на необхідність взаємодії слідчого із Державною службою фінансового моніторингу України (Держфінмоніторингу) у вирішенні багатьох завдань розслідування фактів торгівлі людьми.

Так, проведення в рамках кримінального провадження фінансової розвідки вказаною службою дозволяє своєчасно виявити рахунки всіх співучасників злочинної схеми, встановити систему проведених незаконних фінансових операцій, фактів відмивання коштів здобутих злочинним шляхом та інші фінансові сліди діяльності злочинної групи.

7. Якщо торгівля людьми виходить за межі однієї держави (співучасниками злочину виступають громадяни декількох держав, коли етапи реалізації загальної злочинної схеми пов'язані із перетинанням кордонів країн), найбільш ефективною формою слідства є організація одночасного розслідування цього злочину правоохоронними органами держав, юрисдикції яких це стосується.

1.6. Особливості розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації

1.6.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі людьми з метою трудової експлуатації

Механізм вчинення цих злочинів полягає у вербуванні, переміщенні, переховуванні, передачі, одержанні людини з метою використання її фізичних можливостей (фізичної сили) та(або) професійних умінь для примусової праці.

Потерпілими від даного різновиду торгівлі людьми найчастіше стають чоловіки (рідко жінки) працездатного віку. Їх експлуатація відбувається у сфері сільського господарства, небезпечного і важкого виробництва, будівництва та для надання побутових послуг. Особливою категорією жертв даної категорії є інваліди, які використовуються у жебрацтві. Слід відзначити, що за дослідженнями Міжнародної організації з міграції потерпілими були особи переважно із середньою або професійно-технічною освітою, хоча фіксувалися випадки, коли особи з вищою освітою виступали жертвами торгівлі людьми з метою трудової експлуатації.

Узагальнення даних матеріалів кримінальних проваджень і даних Міжнародної організації з міграції дозволяє **виділити наступні категорії осіб, які частіше стають жертвами розглядуваного правопорушення і входять до «групи ризику»:**

- 1) особи з низьким рівнем доходів (безробітні, особи, які не мають постійного джерела доходів або зайняті у мало оплачуваній сфері виробництва);
- 2) безпритульні особи, які не мають постійного місця проживання, займаються бродяжництвом і, відповідно, не мають належного джерела доходів (часто й не хочуть працювати);
- 3) інваліди і психічно хворі особи, які потрапляють у поле зору злочинців саме з-за свого уразливого стану.

Названі властивості жертв використовують злочинці, які розшукують таких осіб, і вербують їх, обіцяючи спокусливі для них умови роботи і життя.

В ході досудового розслідування поведінка таких потерпілих може варіюватися від позиції дачі відвертих показань про обставини вербування, переміщення, передавання та експлуатації до замовчування певних фактів, пов'язаних з їх неналежною поведінкою.

Інформація, яка вказує про виконання злочинцями цілеспрямованих дій щодо підшукування потенційних жертв для торгівлі (вербування), може бути отримана від осіб з оточення потерпілого (жителів селища, родичів чи знайомих потерпілого). Своєрідними «слідами» дій злочинця можуть бути оголошення, розміщені в засобах масової інформації про працевлаштування певних категорій осіб.

Про переховування (перебування) потерпілого та його переміщення відомості можуть бути отримані як від самого потерпілого, так і від свідків, що можуть вказати на перебування особи у певному місці (проживання за конкретною адресою).

Доказами переміщення (перевезення) потерпілого окрім свідчень можуть бути проїзні документи (квитки на автобус, поїзд), а також чеки автозаправних станцій (знаходяться у водія при перевезенні автомобілем).

Ознаками передачі і одержання людини, яка стала об'єктом торгівлі, а також її утримання у певному місці можуть бути свідчення потерпілого про особливості місця перебування, які підтверджуються оглядом цих місць.

Слідами (ознаками) примушування до праці окрім показань очевидців трудової чи іншої експлуатації можуть бути сліди нанесених побоїв, мордування тощо (встановлюються судово-медичним освідчуванням з наступним призначенням експертизи).

1.6.2. Особливість відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації

Воно полягає у тому, що таке процесуальне рішення може бути прийняте тільки тоді, коли є ознаки вербування, переміщення, передачі і отримання людини з метою її використання для примусової праці.

Для забезпечення обґрунтованого рішення щодо реєстрації факту в ЄРДР та відкриття кримінального провадження за ст. 149 КК України є наявність потерпілої особи, готової співпрацювати з працівниками поліції у викритті правопорушників.

Матеріали кримінального провадження за фактами торгівлі людьми на початковому етапі розслідування повинні містити:

- 1) заяви громадян про вчинення щодо них протиправних дій, пов'язаних з примушуванням до праці;
- 2) протокол допиту потерпілих щодо обставин їх вербування, переміщення, переховування, передачі та примушування до праці (акцент

повинен бути зроблений на використанні зловмисниками обману, шантажу чи уразливого стану заявників);

3) висновки судово-медичних експертиз про наявність у потерпілих тілесних ушкоджень, ступінь їх тяжкості, локалізацію, характер та давність заподіяння (у випадках, коли потерпілі вказують на побиття чи застосування тортур з метою примушування до праці);

4) вилучені медичні документи, які засвідчують наявність інвалідності чи психічного захворювання осіб, які піддавалися примусовій праці;

5) протоколи допитів працівників підприємства про обставини появи на підприємстві осіб, які піддавалися примусовій праці;

6) протокол огляду місця, де здійснювалась експлуатація людей, а також місць, де вони утримувались (бараки, гуртожитки чи інші будівлі);

7) вилучені документи та предмети, пов'язані з вербуванням, переміщенням, переховуванням, передачею та примушуванням до праці;

8) протоколи допитів осіб, що підозрюються у вчиненні злочину.

Потрібно зазначити, що **ознаки торгівлі людьми з метою трудової експлуатації можуть бути встановлені при розслідуванні інших споріднених злочинів.** Наприклад, заподіянні тілесних ушкоджень, незаконному позбавленні волі або викраденні людини тощо. У цьому випадку ознаки вчинення торгівлі людьми будуть міститися у протоколах вже проведених слідчих (розшукових) дій в рамках таких проваджень.

Названі джерела доказів є підставою для їх реєстрації і відкриття ще одного кримінального провадження за ст. 149 КК України, повідомлення про підозру особі за цим фактом, з наступним об'єднанням розслідування правопорушень в одне провадження.

1.6.3. Тактичні завдання розслідування, слідчі (розшукові) дії щодо їх вирішення

Основними тактичними завданнями розслідування є:

– встановлення факту вербування, переміщення, переховування, передачі і отримання людини замовнику шляхом її обману, шантажу чи використання уразливого стану;

– встановлення факту отримання винагороди, її характеру і розміру особою, яка здійснювала доставку та передачу «найманців» замовнику;

– встановлення факту наявності або відсутності трудової угоди;

– встановлення факту примушування до виконання робіт (обману, шантажу, погроз, побиття, застосування інших заходів примусу до праці);

- встановлення факту відсутності оплати або невідповідності її розміру характеру, умовам та тривалості праці;
- встановлення факту обмеження будь-яких законних прав найманців (в т.ч. вилучення та утримання наймачем документів, що посвідчують особи найманих працівників; обмеження свободи пересування);
- встановлення всіх співучасників злочину і характеру виконуваних функцій;
- встановлення всіх епізодів злочинної діяльності;
- встановлення всіх можливих свідків злочинної події, пошук та вилучення речових доказів;
- забезпечення особистої безпеки потерпілим, надання медичної допомоги, притулку, а також забезпечення їх повернення на місце постійного проживання;
- забезпечення відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди.

Названі тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються **шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій** та оперативно-розшукових заходів:

- допит потерпілої особи щодо всіх обставин вчинення злочину;
- огляд і обшуки (виїмки) в місцях вербування, експлуатації і проживання потерпілого;
- огляд транспортних засобів, якими здійснювалося перевезення потерпілого;
- огляд засобів виробництва та інших засобів труда, якими користувався потерпілий;
- призначення судово-медичної, судово-психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої особи;
- допит свідків злочину;
- затримання співучасників вчинення торгівлі людьми і обрання щодо них запобіжних заходів;
- допит підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми;
- пред'явлення потерпілим і свідкам для впізнання осіб підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);
- проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої і свідків злочину (якщо до останніх не застосовані заходи безпеки);

- обшук за місцем роботи і проживання підозрюваних;
- призначення експертиз вилучених документів (почеркознавчих, техніко-криміналістичних та інших);
- отримання у підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздруківок вхідних та вихідних з'єднань співучасників між собою і жертвою торгівлі людьми;
- розсекречування та передача прокурору результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів;
- прийняття заходів щодо виявлення і повернення всіх потерпілих від злочинної діяльності викритих злочинців;
- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;
- витребування у банківських установах документів про розрахункові операції та фінансовий стан суб'єкта підприємницької діяльності, статус якої використовувався для пошуку і вербування жертв;
- накладення арешту на грошові кошти на банківських рахунках всіх співучасників.

Узагальнення досвіду щодо розслідування торгівлі людьми з метою трудової експлуатації дозволяє сформулювати **низку рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій.**

1. Допит потерпілих проводиться для встановлення обставин їх потрапляння в злочинну схему трудової експлуатації. Зокрема повинні бути встановлені обставини вербування, переміщення, переховування, доставки і передачі людини замовнику. У потерпілого необхідно в'яснити, які саме засоби впливу використовували злочинці для переконання у необхідності поїздки у певну місцевість для роботи (обману, шантажу чи уразливого стану). Окремо треба в'яснити, які використовувалися ними засоби примушування до праці.

2. Затримання і допит підозрюваних має на меті попередження намагань винних осіб зникнути і переховуватися від слідства. Тут важливим є врахування тієї обставини, що співучасники при вчиненні злочину виконують різні функції і тому є можливість впливати на їх поведінку, схилиючи окремих з них до співробітництва зі слідством і переконуючи їх у необхідності каяття і дачі правдивих і найбільш повних показань.

3. Допити свідків злочину (ними можуть бути: родичі потерпілого, працівники, які добровільно виконували роботу на тому ж об'єкті,

працівники міграційних, реєстраційних, паспортних служб, та інші особи) мають на меті встановлення окремих обставин вчинення злочину в залежності від обсягу обізнаності того чи іншого свідка.

4. Пред'явлення для впізнання потерпілому підозрюваних з метою їх ідентифікації і конкретизації їх функцій при вчиненні злочину.

5. Одночасний допит проводиться для усунення суттєвих протиріч між показаннями раніше допитаних осіб, як правило потерпілого і підозрюваних. Але треба мати на увазі, що доцільність у проведенні даної слідчої (розшукової) дії залежить від психологічного складу особистості потерпілого, його налаштованості на викриття злочинців.

6. Обшуки проводяться з метою вилучення документів і речових доказів за місцем проживання підозрюваних, а також за місцем розташування об'єктів, де здійснювалась експлуатація людей.

7. Судово-медична експертиза призначається для встановлення наявності у потерпілих тілесних ушкоджень, їх локалізацію, характер та давність заподіяння (у випадках, коли заявники вказують на їх побиття чи застосування тортур з метою примушування до праці). Окрім того може призначатися судово-психіатрична експертиза для доказування факту використання злочинцями уразливого стану потерпілого (при наявності ознак психічного захворювання. Можуть призначатися й інші експертизи, наприклад, криміналістичні експертизи документів при їх підробленні (при перетинанні кордону).

1.7. Особливості розслідування торгівлі дітьми

1.7.1. Особливості криміналістичної характеристики торгівлі дітьми

Механізм вчинення цього різновиду торгівлі полягає у використанні дітей з метою отримання наживи (торгівлі) при усиновленні або удочерінні, використанні їх у жебрацтві, використанні як донорів внутрішніх органів, для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру тощо.

Високий рівень латентності цих злочинів обумовлений кількома чинниками:

По-перше, тим, що діти швидко адаптуються до умов експлуатації, сприймають їх як належні, рідко чинять опір злочинцям і не звертаються за допомогою до правоохоронних органів або громадськості.

По-друге, потерпілі часто не мають можливості дати повні і об'єктивні свідчення про дії злочинців в силу свого розвитку (діти дошкільного віку, немовлята). По-третє, передача дитини для експлуатації має, як правило, зовні легальний вигляд.

За аналізом статистичних даних випадки реєстрації в ЄРДР інформації **про торгівлю дітьми і відкриття кримінальних проваджень пов'язані із виявленням фактів їх сексуальної і трудової експлуатації.** Але, крім зазначених проявів, існують і такі як:

- доставка батьками (в т.ч. попечителями, вчителями) за винагороду дітей в фотостудії для зйомки відео- і фотоматеріалів порнографічного характеру;

- передача батьками своїх дітей для використання їх в якості донорів для трансплантації органів;

- передача медичним персоналом пологових будинків новонароджених (коли батькам повідомляється про смерть після народження або народження мертвого немовля) особам, які не можуть мати дітей внаслідок безпліддя, або для подальшого використання дитини в якості матеріалу для виділення стовбурових клітин;

- передача співробітниками дитячих будинків за винагороду дітей через механізм усиновлення особам з патологічними сексуальними потребами.

В залежності від правового статусу жертв-дітей можна розділити умовно на такі групи:

1) діти, факт народження яких не був зареєстрований батьками в органах державної влади, і при цьому вони знаходились на утриманні батьків (діти осіб без визначеного місця проживання, циган тощо);

2) діти, що були залишені батьками, або батьки яких були позбавлені батьківських прав, і які знаходились на утриманні дитячих будинків або інтернатів;

3) діти, факт народження яких був зареєстрований і які виховувались в малозабезпечених (часто багатодітних) сім'ях, де батьки зловживали алкоголем або вживали наркотичні засоби;

4) діти, батьки яких були введені в оману (як правило, медичним персоналом пологового будинку) шляхом повідомлення про смерть при народженні або про народження мертвого немовля. Факт народження таких дітей злочинцями або не реєструється, або реєструється на ім'я інших батьків.

Діти першої і третьої групи молодшого дошкільного і шкільного віку, як правило, можуть передаватися батьками за грошову винагороду для використання їх в жебрацтві, трудової експлуатації, для занять порнографією і проституцією або для використання для трансплантації їх органів. Для укладення угоди по передачі таких дітей використовуються відносини батьківства.

Діти другої групи молодшого дошкільного і шкільного віку потрапляють в систему рабства через механізм усиновлення (удочеріння). В подальшому таких дітей використовують для задоволення сексуальних потреб, втягують в тенета релігійних сект. Торгівля такими дітьми вчинюється під прикриттям легальної діяльності посадових осіб дитячих будинків та інтернатів по прийняттю рішення про їх усиновлення, як правило, іноземними громадянами, які експлуатують дітей, користуючись відсутністю контролю з боку українських органів опіки за дітьми, що вивезені закордон.

Діти четвертої групи – немовлята, передаються за винагороду особам для здійснення трансплантації органів, використання їх в якості матеріалу для отримання стовбурових клітин чи іншого анатомічного матеріалу, а також для оформлення їх батьками інших осіб. Передача немовлят в цьому випадку маскується імітацією їх смерті в ході пологів або відразу після них.

Окремо необхідно розглядати в якості жертв торгівлі людьми безпритульних дітей – неповнолітніх віком від 13 до 17 років, за якими відсутній контроль і увага з боку батьків та органів влади. Таких дітей

вербують злочинці, перевозять і примушують займатися жебрацтвом, виконувати роботу в сільському господарстві, вугільно-добувному комплексі, втягують у заняття злочинною діяльністю тощо. Збільшуються випадки також вербування для цього і неповнолітніх із родин, які мешкають

При вчиненні торгівлі дітьми з використанням відносин батьківства злочинцями, які передають дитину для експлуатації виступають її мати або батько (рідко інші близькі родичі дитини, на утриманні яких та знаходиться), які користуються при цьому своїм правом вирішувати її долю.

Аналіз слідчо-оперативної практики свідчить, що до **категорії цих співучасників** відносяться, як правило, особи, які ведуть антигромадський спосіб життя: зловживають алкогольними напоями, наркотиками, не мають постійного місця проживання та роботи, мають багатодітні родини і не мають при цьому постійного джерела грошових надходжень.

у віддалених від крупних міст районах, де у батьків відсутня можливість заробляти гроші на їх утримання.

Злочинцями, які одержують і експлуатують дітей, виступають члени злочинних угруповань, які організують кримінальний бізнес синдикатів жебраків у містах. Це, як правило, чоловіки віком від 25 до 40 років, які притягались раніше до кримінальної відповідальності. Діти передаються ними в свою чергу дорослим жебракам, які співпрацюють з ними.

Укладати незаконні угоди з батьками по передачі дітей можуть також особи, які виступають посередниками (рідко виконавцями) проведення нелегальних операцій з вилучення органів у дітей. По суті замовниками таких злочинних дій виступають батьки реципієнта – дитини, якій потрібна вказана операція. Саме батьки реципієнта оплачують «покупку» дитини-донора.

Отримувати і експлуатувати дітей також можуть особи, які займаються виготовленням та розповсюдженням матеріалів порнографічного характеру. Передача батьками своїх дітей в цьому випадку здійснюється тільки на період зйомки вказаних матеріалів і представляє собою незаконну угоду по здачі дитини в найом.

При вчиненні торгівлі дітьми з використанням діяльності пологових будинків виконавцями злочину виступає персонал пологових будинків (або приватних медичних установ), який приймає пологи у жінки, повідомляє неправдиву інформацію про смерть при народженні або народження мертвого немовля і передає дитину іншим особам за винагороду.

В представленій схемі торгівлі дітьми приймають участь, як правило, головні лікарі медичних установ, їх заступники, завідувачі відділень і консультацій, головні акушери-гінекологи та інші посадові особи сфери медичного обслуговування. Пособницькі функції можуть виконувати співробітники відділень прозектур, перитонеальних центрів, які підроблюють або складають фіктивні документи про надходження трупу дитини та її поховання.

Злочинці даної категорії характеризуються високим інтелектуальним рівнем, виключним цинічним ставленням до почуттів, здоров'я і життя інших людей, наявністю корумпованих зв'язків з керівниками державних органів влади і від того впевненістю у своїй «захищеності» і безкарності. Сприяє вчиненню злочину цими особами і так звана «кругова порука» лікарів, зміст якої полягає у професійній негласній забороні свідчити проти колег.

При вчиненні торгівлі дітьми з використанням механізму усиновлення або удочеріння виконавцями злочину виступають посадові особи дитячих будинків та інтернатів, які під прикриттям рішення про усиновлення/удочеріння передають дитину за винагороду іншим особам.

В даному випадку усиновлення/удочеріння є способом встановлення контролю над дитиною з метою її експлуатації. Адже саме батьки мають право і можливість впливати на поведінку дитини (шляхом заохочень, переконань чи покарань), на її світогляд, віросповідання, формування системи цінностей, сферу інтересів, а також за власним бажанням визначають місце і умови проживання, раціон, коло спілкування.

В залежності від спрямованості дій та їх характеристики злочинців-усиновлювачів можна розділити на такі групи:

- 1) особи з деформованої сексуальною орієнтацією, яка спрямована на задоволення статевої пристрасті шляхом вступу в статеві зносини з дитиною, в тому числі неприродними способами – педофіли;
- 2) члени релігійних сект, що пропагандують виховання в якості послідовників віровчень як можна більше дітей в своїх родинах;
- 3) особи, які усиновлюють дітей з метою отримання прибутку від втягування їх в зайняття порнографією, проституцією або жебрацтво.

При вчиненні торгівлі дітьми під прикриттям їх працевлаштування потерпілими виступають неповнолітні віком від 13 до 17 років. Дана категорія жертв характеризується певною самостійністю у своїх поступках і ослабленим впливом батьків на їх поведінку або його відсутністю. Тому вербувальниками в злочинній схемі часто виступають особи з оточення неповнолітніх, які користуються авторитетом і повагою або мають вплив в силу застосованого до них психічного чи фізичного насильства.

Так, безпритульних осіб вербують, перевозять і передають місцеві члени кримінальних угруповань. Неповнолітніх з малозабезпечених сімей вербують і передають особи з числа місцевих жителів, які часто спілкуються з їх родичами.

Одержують для трудової експлуатації дітей особи, які утримують фермерські господарства у віддалених від міст районах. Експлуатація при цьому відбувається шляхом використання неоплаченої або мало оплаченої праці «найманців» при виробництві сільськогосподарської продукції. Експлуатувати підлітків можуть також особи, які займаються нелегальним видобутком вугілля в саморобних шахтах, а також члени кримінальних угруповань, які отримують прибутки від організації жебракування в містах.

На передачу дитини її батьками іншим особам для експлуатації можуть вказувати:

- оголошення розміщені в мережі Інтернет із пропозицією купити органи дитини (часто саме таким способом батьки підшукують покупців);
- свідчення дільничного лікаря педіатра та/або сусідів про відсутність дитини за місцем мешкання її батьків (або одного з них) протягом тривалого часу;
- факт народження дитини в родині (або у самотньої жінки) підтверджений свідоцтвом про її народження або свідченнями сусідів родини, їх близьких родичів або знайомих;
- факт відсутності дитини за місцем мешкання її батьків або близьких родичів;
- нездатність батьків мотивувати відсутність їх дитини або вказати її місцезнаходження, суперечливі пояснення щодо цього (наприклад, неповідомлення правоохоронним органам про викрадення дитини, якщо батьки посилаються на цей факт);

- свідчення осіб, які бачили факт передачі дитини її батьками сторонній особі;
- свідчення осіб, які чули висловлювання батьків дитини намірів її передати, або спостерігали дії на це направлені (збирали речі дитини, проходили медичне обстеження і передавали отримані матеріали про стан дитини стороннім особам, імітували перебування дитини в лікарні або у родичів тощо);
- факт знаходженні дитини, її особистих речей, документів у сторонніх осіб;
- факт отримання батьками грошової винагороди за передачу дитини, що підтверджується наявністю готівкових грошових коштів, сума яких не відповідає доходам родини або самотньої матері дитини, відкриттям банківського рахунку з розміщенням таких коштів, а також здійсненню значних покупок в цей період;
- записи у батьків дитини даних осіб (номерів телефонів, прізвищ, прізвиस्क, адрес), що підозрюються у в отриманні та/або експлуатації дитини;
- наявність в помешканні чи іншому володінні особи, що підозрюється у в отриманні та/або експлуатації дитини, фотографій дитини, її одягу, взуття, іграшок, дитячого харчування, ліків для дітей (особливо заспокійливих препаратів), пелюшок, підгузників;
- показання продавців магазинів або супермаркетів, що розташовані поблизу місця проживання особи, що підозрюється у в отриманні та/або експлуатації дитини, про факт придбання ним предметів перелічених у попередньому пункті (при умові відсутності в нього своїх дітей);
- показання сусідів особи, що підозрюється в отриманні та/або експлуатації дитини, про факт перебування у неї чужої дитини (бачили підозрюваного з дитиною, чули її плач, розмови, звукове супроводження іграшок);
- наявність даних батьків дитини у особи, що підозрюється у в отриманні та/або експлуатації дитини, в записах на мобільному телефоні, електронному записнику, комп'ютері чи на інших носіях;
- показання дитини про обставини передачі та експлуатації;
- матеріали медичного обстеження та свідчення лікарів про стан дитини і ознаки її експлуатації;
- показання батьків, які визнають свою вину у передачі своєї дитини;
- показання осіб, які одержали дитину для експлуатації.

На передачу новонароджених персоналом пологових будинків можуть вказувати:

- показання жінки, яка виношувала дитину, отримувала допомогу у пологовому будинку у пологах і якій було повідомлено про факт смерті дитини або народженні мертвого немовля;
- показання лікаря-гінеколога (дільничного або приватно практикуючого), який спостерігав жінку під час її вагітності, про відсутність ознак, що могли б викликати смерть дитини, пологові ускладнення, необхідність проведення «Кесаревого розтину» (часто, користуючись саме станом без свідомості жінки під час цієї операції, скривається факт народження нею здорової дитини) тощо;
- матеріали медичної картки жінки, що відображають нормальний (без патології) хід її вагітності і внутрішньоутробного розвитку дитини (обмінна карта, результати лабораторних аналізів, ультразвукового обстеження, зважування, вимірювання живота вагітної, вимірювання її тиску тощо);
- ознаки порушення інструкцій дій лікарем, який приймав пологи (наприклад, безпідставна стимуляція пологів направлена на виклик їх у пізній вечірній або нічний час; безпідставне призначення і проведення «Кесаревого розтину» вагітній, застосування загальної анестезії без нагальної на це потреби, неповідомлення або несвоєчасне повідомлення лікарям дитячого відділення про стан новонародженого після пологів);
- факт прийняття пологів лікарем, який не повинен був їх приймати в той день (порушення порядку чергування лікарів пологового відділення);
- наявність протиріч у свідченнях лікаря, що приймав пологи, акушера і медичних сестер, які йому асистували, про розвиток і результат пологів, а також стан новонародженого під час і після пологів;
- показання медичних сестер дитячого відділення або лікаря і персонал реанімаційного відділення про стан новонародженого або про факт того, що він не поступав до їх відділення;
- показання педіатра пологового будинку про стан новонародженого після пологів;
- протиріччя в матеріалах, що були оформлені медичними працівниками під час прийняття і виписування вагітної на санітарно-перепускному пункті та тими, що оформлювались лікарем, який приймав пологи;

- протиріччя в свідченнях лікаря, який проводив (або був зобов'язаний проводити) заходи по реанімації дитини, і оформлених матеріалах про причину смерті новонародженого;

- відсутність записів або здійснення їх з порушеннями (строків, правил оформлення) у реєстраційних книгах про направлення трупу новонародженого у відділення прозектури, перитонеальний центр чи інші заклади для медичного обстеження, встановлення причин смерті, патологічних змін тощо;

- відсутність акту обстеження трупу новонародженого у матеріалах пологового будинку, або оформлення його з порушеннями;

- протиріччя в свідченнях і відповідних матеріалах працівників моргу, які повинні були отримати труп новонародженого;

- відсутність трупу новонародженого у відділенні моргу;

- безпідставна відмова батькам у видачі трупу новонародженого для його поховання, повідомлення інформації працівниками моргу про недоцільність видачі трупу або створення умов, які б спонукали батьків померлої дитини відмовитись від її поховання (затягування строків проведення обстеження, демонстрація залишків, які підлягають передачі, тощо);

- порушення і невідповідність вимогам записів, що містяться в журналах реєстрації факту надходження жінки у пологове відділення для допомоги у пологах, факту народження або смерті дитини, факту направлення трупу дитини у морг і передачі її для поховання;

- відсутність трупу дитини в місці, де було згідно записів здійснено її поховання.

На передачу дитини під прикриттям її усиновлення/удочеріння можуть вказувати:

- проведення усиновлення/удочеріння з порушенням встановлених законом вимог щодо строків і процедури прийняття цього рішення;

- формальний характер заходів по перевірці місця мешкання усиновителя, рівня його матеріального забезпечення, соціального статусу, наявності родини, факту перебування на обліках в медичних установах з приводу психічних захворювань, релігійних уподобань і образу життя;

- порушення черговості розгляду заяв потенційних усиновителів, які претендували на дитину;

- матеріали справи про усиновлення/удочеріння, які підтверджують вказані вище факти;

- показання осіб, які претендували на усиновлення/удочеріння дитини, але яким безпідставно (чи з формальних причин) було в цьому відмовлено;
- наявність розміщених в Інтернеті оголошень про можливість усиновлення/удочеріння дитини за винагороду;
- показання персоналу дитячого будинку про обставини усиновлення/удочеріння дитини та особу її усиновителя;
- показання посадових осіб дитячого будинку про обставини прийняття рішення про усиновлення/удочеріння дитини;
- факт отримання посадовими особами грошової винагороди за прийняття ними рішення про усиновлення/удочеріння і передачу дитини, що підтверджується наявністю за місцем їх проживання або роботи готівкових грошових коштів, сума яких не відповідає їх доходам, або відкриттям банківського рахунку з розміщенням таких коштів, а також здійсненням значних покупок в цей період;
- показання дитини про обставини її усиновлення/удочеріння, передачі і експлуатації;
- матеріали медичного обстеження та свідчення лікарів про стан дитини і ознаки її експлуатації;
- свідчення осіб, які одержали шляхом усиновлення/удочеріння дитину для експлуатації.

1.7.2. Особливість відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування торгівлі дітьми

Основними завданнями на початковому етапі розслідування є встановлення особи дитини, що була предметом незаконної угоди, її правового статусу, батьків дитини та/або осіб, які опікувались нею, місця перебування дитини до моменту вчинення злочину і після цього, хто передав і одержав дитину для експлуатації, в чому виражалася експлуатація і її наслідки, хто і в якому розмірі отримав прибуток від укладення незаконної угоди щодо дитини.

Матеріали кримінального провадження на початковому етапі розслідування повинні містити:

- 1) рапорт працівника поліції про виявлення ознак торгівлі чи іншої незаконної угоди щодо людини або заяву родича дитини про вчинення даного злочину;
- 2) протоколи допитів осіб, які можуть підтвердити факт відсутності дитини за місцем мешкання її батьків або одного з них протягом певного

часу (пояснення дільничного лікаря педіатра, сусідів родини, їх близьких родичів або знайомих, дільничного інспектора, вихователя дитячого садку, вчителя школи чи інших осіб);

3) завірена відповідним чином копія свідоцтва про народження дитини або відповідна реєстраційна форма відділу РАГС;

4) копії паспортів батьків дитини, в тому числі тих аркушів, де зазначено їх батьківство;

5) протоколи допитів батьків дитини про її місцезнаходження, а у випадку, коли вони визнають факт укладення ними незаконної угоди щодо їх дитини, показання про обставини її передачі;

б) протоколи допитів осіб, які бачили факт передачі дитини її батьками сторонній особі, чули висловлювання батьків дитини намірів її передати, або спостерігали дії на це направлені (збирали речі дитини, проходили медичне обстеження і передавали отримані матеріали про стан дитини стороннім особам, імітували перебування дитини в лікарні або у родичів тощо);

7) копіювання змісту оголошень про продаж дитини або її органів, розміщених в мережі Інтернет, шляхом зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж із складанням відповідного протоколу, з наступним направленням цих матеріалів на судову комп'ютерно-технічну експертизу з метою технічного підтвердження існування в мережі Інтернет відповідної інформації, сторінки якої завантажені на відповідний носій;

8) протоколи допитів осіб, які зверталися за оголошеннями розміщеними батьки дитини і обговорювали умови запропонованої угоди щодо дитини;

9) протоколи допитів осіб, які одержали дитину від її батьків для експлуатації, про обставини укладення і виконання умов незаконної угоди (в разі затримання цих осіб);

10) протоколи допитів осіб, які можуть підтвердити факт перебування дитини у підозрюваного, що одержав її для експлуатації (сусіди, родичі, знайомі, продавці магазинів та інші свідки злочину);

11) протокол допиту дитини про обставини її передачі та експлуатації (в разі можливості);

12) вилучені матеріали медичного обстеження та письмові пояснення лікарів про стан дитини і ознаки її експлуатації;

13) висновки судово-медичної експертизи про фізичний стан дитини, наявні в неї тілесні ушкодження, ступінь їх тяжкості тощо.

Аналіз слідчо-оперативної практики свідчить про **ефективність організації тактичної операції** по затриманню і документуванню дій підозрюваних при спробі передати дитину для її експлуатації.

На початковому етапі розслідування фактів торгівлі людьми слідчими разом із оперативними працівниками часто розроблюється і проводиться тактична операція по затриманню батьків дитини при спробі її передачі для експлуатації.

Сутність цієї тактичної операції полягає у тому, що після виявлення оголошень розміщених батьками дитини про можливість укладення угоди щодо неї працівники поліції організують ведення переговорів від імені осіб, які бажають одержати дитину за винагороду. В обумовленому місці у визначений сторонами день передачі-одержання дитини проводиться комплекс оперативних заходів і слідчих (розшукових) дій направлених на затримання злочинців «на гарячому» і фіксацію ознак вчинення торгівлі дітьми.

Матеріали кримінального провадження про факти торгівлі дітьми медичним персоналом пологових будинків повинні містити наступні документи:

- 1) заява матері або батька дитини про вчинення правопорушення;
- 2) протокол допиту матері дитини про хід її вагітності, процес пологів, дії персоналу пологового будинку по наданню допомоги у пологах та після них, використовувані медикаменти, стан народженої дитини, дії лікарів педіатрів, особу, яка повідомила про смерть дитини, причину смерті, що була вказана лікарями, чи був виданий труп дитини для поховання, якщо ні, за яких причин, де поховано труп дитини та інші обставини;
- 3) протокол допиту батька дитини про відомі йому обставини вчинення злочину щодо його дитини;
- 4) протокол допиту лікаря-гінеколога (дільничного або приватно практикуючого), який спостерігав матір дитини підчас її вагітності, про відсутність ознак, що могли б викликати смерть дитини, пологові ускладнення, необхідність проведення «Кесаревого розтину»;
- 5) вилучені матеріали медичної картки матері дитини, що відображають нормальний (без патології) хід її вагітності і внутрішньоутробного розвитку дитини (обмінна карта, результати лабораторних аналізів, ультразвукового обстеження, зважування, вимірювання живота вагітної, вимірювання її тиску тощо);
- 6) протоколи допитів персоналу пологового будинку, який зобов'язаний був (згідно інструкції і графіку чергування) прийняти вагітну-потерпілу і надати їй медичну допомогу у пологах (медсестра на санітарно-

перепускному пункті, акушер, лікар, операційні медсестри) про виконання ними вказаних обов'язків та оформлення про це відповідної документації;

7) протоколи допитів персоналу пологового будинку, який зобов'язаний був надати допомогу новонародженому після пологів (лікар педіатр, медсестри дитячого відділення, лікар реаніматолог та інші), про стан дитини, причини тяжкого стану при народженні і смерті, виконані ними заходи по реанімації, використувані медикаменти та оформлення про це відповідної документації;

8) протоколи допитів персоналу пологового будинку, який повинен був прийняти труп дитини та направити його на дослідження, про виконання ними своїх обов'язків і оформлення про це відповідної документації;

9) протоколи допитів працівників відділення прозектури, перитонеального центру чи іншого закладу, яким було направлено (згідно оформленої на це документації) труп дитини для медичного обстеження, про факт надходження трупу, результат його обстеження і подальші дії з ним;

10) оригінали документів або їх завірнені копії, що були оформлені персоналом пологового будинку та працівниками відділення прозектури, перитонеального центру (від етапу прийняття вагітної і народженні дитини до етапу її поховання);

11) вилучені матеріали попереднього техніко-криміналістичного дослідження вищевказаних документів (в разі виявлення ознак підробки);

12) накази, розпорядження і інструкції Міністерства охорони здоров'я, що стосуються діяльності персоналу пологових будинків та працівників відділень прозектур, перитонеальних центрів при виконанні покладених на них обов'язків та вимог щодо оформлення відповідної документації в цих установах;

13) матеріали службових перевірок про виявленні незаконні дії персоналу пологового будинку, працівників відділення прозектури, перитонеального центру, які можуть бути причетними до вчинення злочину;

14) протоколи допиту осіб, які бачили факт перевезення, переховування, передачі новонародженого персоналом пологового будинку або мають інформацію щодо дій по приховуванню цих незаконних дій шляхом фальсифікації та знищення медичних документів, підкупу чи залякування свідків тощо.

Особливості початкового етапу розслідування торгівлі дітьми **вчиненої посадовими особами дитячих будинків або інтернатів з використанням своїх повноважень** обумовлені тим, що виявлення ознак цього злочину пов'язано із встановленням факту експлуатації дитини особами, які її

усиновили або удочерили. Як правило, при цьому ознаки торгівлі дітьми у діях посадових осіб дитячого будинку або інтернату, які під прикриттям

рішення про усиновлення/удочеріння фактично передали дитину за винагороду, встановлюються в ході розслідування таких злочинів як експлуатація дитини, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх, використання дитини у жебрацтві.

При розслідуванні укладення незаконних угод батьками щодо своєї дитини визначені тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- допит потерпілої дитини про обставини її передачі та експлуатації;
- освідування дитини;
- призначення судово-медичної, психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої дитини;
- огляд приміщення, де дитину утримували, переховували та експлуатували;
- допит батьків щодо обставин передачі їх дитини (час, умови передачі, особи, з якими контактували з цього приводу, чи була відома форма експлуатації дитини в подальшому) та мотивів цих дій (скрутне матеріальне становище, хвороба дитини, мета позбавитися її);
- огляд квартири (чи іншого приміщення), в якій мешкала дитина з батьками;
- організація розшуку та затримання осіб, що підозрюються в отриманні дитини та її експлуатації, а також осіб, що виконували посередницькі, пособницькі дії в цьому;
- допит підозрюваних щодо обставин вчинення ними злочину;
- допит свідків злочинної події (ними можуть бути: родичі дитини, вчителі або вихователі дитячого садку, дільничні інспектор та педіатр, сусіди родини та інші особи);
- пред'явлення свідкам для впізнання осіб підозрюваних в укладенні незаконної угоди щодо дитини (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);
- проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з

участю потерпілої і свідків злочину (якщо до останніх не застосовані заходи безпеки);

- обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних з метою виявлення і вилучення речових доказів та документів, які підтверджують участь у вчиненні злочину;

- огляди документів і предметів, що будуть виступати речовими доказами по справі;

- призначення експертиз вилучених документів (почеркознавчих, техніко-криміналістичних та інших);

- отримання у підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздруківок вхідних та вихідних з'єднань співучасників між собою і жертвою торгівлі людьми;

- розсекречування та передача прокурору результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів

- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;

- накладення арешту на грошові кошти банківських рахунків співучасників.

При розслідуванні незаконної передачі для експлуатації новонароджених персоналом пологових будинків працівники поліції повинні детально ознайомитись із регламентацією дій медичного персоналу пологових будинків, а також відділень прозектури, перитонеальних центрів та інших закладів, співробітники яких були задіяні у злочині.

Знання обов'язків цих осіб та особливостей документообігу в цих закладах надасть можливість:

- по-перше, встановити джерела доказів незаконності дій персоналу (підроблені або сфальсифіковані документи, місця, де труп дитини повинен був знаходитись, особи, які могли бути очевидцями незаконних дій),

- по-друге, встановити системність незаконних дій з боку співробітників вказаних установ і їх спрямованість на підготовку, вчинення та приховування злочину.

Відповідно значна кількість слідчих (розшукових) дій повинна бути спрямована на документальну перевірку вказаних медичних закладів, допит їх співробітників, керівників, проведення там обшуків, витребування

документів. В ході розслідування необхідна активна участь спеціалістів (особливо практикуючих) в області медицини. Рекомендовано залучати їх до

У справах даної категорії можуть виникати питання по ідентифікації трупів новонароджених (похованих або тих, що перебувають на зберіганні в морзі) як трупів дітей конкретних осіб (батька і матері). Для вирішення таких питань необхідно проводити вилучення трупу (якщо перебуває на зберіганні в морзі) або ексгумацію (якщо є похованим) і призначати генетичну експертизу ДНК клітин трупу і клітин батьків (або одного з них) дитини.

участі в проведенні слідчих (розшукових) дій, отримувати детальні консультації щодо окремих фактів, допитувати їх в якості свідків, якщо повідомлена інформація має значення для встановлення незаконності дій медиків-злочинців.

Таким чином, **тактичні завдання розслідування незаконної передачі новонароджених** персоналом пологових будинків вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- допит жінки, яка виношувала дитину, отримувала допомогу у пологовому будинку у пологах і якій було повідомлено про факт смерті дитини або народженні мертвого немовля;
- допит батька дитини або близьких родичів жінки про відомі їм обставини вчинення злочину медичним персоналом пологового будинку;
- допит в якості свідка лікаря-гінеколога, який спостерігав жінку під час її вагітності, про відсутність ознак, що могли б викликати смерть дитини, пологові ускладнення, необхідність проведення «Кесаревого розтину» (часто, користуючись саме безсвідомим станом жінки під час цієї операції, скривається факт народження нею здорової дитини) тощо;
- вилучення і огляд медичної документації, що відображає хід вагітності жінки і внутрішньоутробного розвитку її дитини (обмінної карти, результатів лабораторних аналізів, ультразвукового обстеження, зважування, вимірювання живота вагітної, вимірювання її тиску тощо);
- вилучення і огляд документів (реєстраційних книг і журналів, актів обстеження, медичних карток), що були складені під час надходження жінки у пологове відділення, а також матеріалів оформлених про факт народження або смерті дитини, факт направлення трупу дитини у перитонеальний центр для обстеження, факт передачі її для поховання;
- вилучення і огляд документації медичного закладу щодо прав і обов'язків їх співробітників, графіків чергування, які стосуються

підозрюваних у вчиненні злочину;

- допит в якості свідків керівництва і персоналу медичного закладу, яким відома інформація про обставини вчинення злочину;

- допит в якості свідків жінок-пацієток, які перебували в пологовому будинку в період вчинення злочину, щодо відомих їм обставин вчинення злочину;

- затримання осіб підозрюваних у вчиненні злочину, обрання їм запобіжного заходу;

- допит підозрюваних;

- обшук робочого місця і місця проживання кожного з підозрюваних з метою виявлення і вилучення речових доказів та документів, які підтверджують участь у вчиненні злочину;

- призначення судово-медичної експертизи по матеріалам кримінального провадження і медичним документам щодо правильності дій та законності прийняття рішень медичним персоналом;

- огляд і обшуки в місцях, де новонароджений переховувався злочинцями;

- огляд і обшуки в місцях, де новонароджений підлягав експлуатації або знаходився на утриманні осіб, які його незаконно одержали (наприклад особи, які шляхом фальсифікації оформили батьківство на чужу дитину);

- вилучення трупу новонародженого (якщо перебуває у прозектурі чи перитонеальному центрі) або ексгумація (якщо похований);

- призначення судово-медичної експертизи новонародженого (або його трупу);

- пред'явлення потерпілим і свідкам для впізнання осіб підозрюваних в укладенні незаконної угоди щодо дитини (у разі необхідності з дотриманням заходів безпеки);

- проведення одночасних допитів між співучасниками, а також з участю потерпілої і свідків злочину (якщо до останніх не застосовані заходи безпеки);

- отримання у підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздруківок вхідних та вихідних з'єднань співучасників;

- вилучення і приєднання до кримінального провадження в якості речових доказів - результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів;

- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;

- накладення арешту на майно і банківські рахунки підозрюваних;

- прийняття заходів по виявленню всіх епізодів злочинної діяльності викритих злочинців;
- призначення експертиз вилучених документів (почеркознавчих, техніко-криміналістичних);
- призначення генетичної експертизи ДНК (в разі необхідності) клітин новонародженого або його трупу і клітин його батьків.

При розслідуванні укладення незаконних угод посадовими особами дитячих будинків, інтернатів по передачі дітей під прикриттям їх усиновлення/удочеріння працівники поліції повинні ознайомитись з встановленими законом вимогами щодо строків і процедури прийняття цього доленосного для дитини рішення з боку посадових осіб. Обізнаними працівники поліції повинні бути і щодо обов'язкових матеріалів справ по усиновленню/удочерінню, особливостей (документальних і процедурних) усиновлення дітей іноземними громадянами, а також здійсненням контролю за дітьми, які вивезені закордон.

Тактичні завдання початкового етапу розслідування даної категорії торгівлі дітьми вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- допит потерпілої дитини про обставини її усиновлення/удочеріння, передачі і експлуатації;
- освідування дитини;
- призначення судово-медичної, психологічної та (у разі необхідності) судово-психіатричної експертиз потерпілої дитини;
- допит підозрюваного, який під прикриттям усиновлення/удочеріння одержав дитину для експлуатації або з метою наживи;
- проведення обшуку за місцем проживання та роботи «усиновителя» з метою вилучення документів та інших речових доказів, що підтверджують укладення ним незаконної угоди з посадовими особами дитячого будинку по передачі дитини;
- огляд документів та інших об'єктів, що будуть виступати речовими доказами у провадженні;
- направлення запитів в психоневрологічні, наркологічні та інші медичні заклади за місцем мешкання «усиновителя» щодо перебування його там на обліку;
- запити характеристик за місцем мешкання і роботи підозрюваного;
- допит в якості свідків осіб з близького оточення підозрюваного - «усиновителя» (родичів, знайомих, колег, сусідів) про його характеристику,

образ життя, релігійні уподобання, а також відомі їм обставини експлуатації ним дитини;

- огляд/обшук квартири, будинку чи іншого приміщення, де дитину утримували та експлуатували;

- затримання посадової особи дитячого будинку або інтернату, яка, використовуючи свої повноваження, під прикриттям прийняття рішення про усиновлення/удочеріння фактично передала за винагороду дитину для експлуатації;

- допит в якості свідків співробітників дитячого будинку або інтернату, які були очевидцями незаконних дій посадової особи, яка передала дитину;

- допит в якості свідків, які претендували на усиновлення/удочеріння потерпілої дитини, але яким безпідставно (чи з формальних причин) було в цьому відмовлено;

- проведення одночасних допитів між посадовою особою, підозрюваною у передачі дитини, і підозрюваним – «усиновителем», який одержав дитину з метою наживи або експлуатації, а також за участю свідків злочину (якщо до останніх не застосовані заходи безпеки);

- витребування або вилучення матеріалів справи про усиновлення/удочеріння потерпілої дитини;

- призначення експертиз вилучених документів (почеркознавчих, техніко-криміналістичних);

- обшук за місцем проживання посадової особи підозрюваної у передачі дитини;

- отримання у підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздрукувань вхідних та вихідних з'єднань співучасників;

- вилучення і приєднання до кримінального провадження в якості речових доказів - результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів;

- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;

- накладення арешту на банківські рахунки.

При розслідуванні вчинення торгівлі дітьми під прикриттям їх працевлаштування визначені тактичні завдання початкового етапу розслідування вирішуються шляхом проведення наступних слідчих (розшукових) дій:

- допит потерпілих щодо обставин вербування, переміщення, переховування, доставки, передачі і експлуатації;

- допити в якості свідків батьків неповнолітніх про обставини вербування, а також про матеріальний стан родини і причини виїзду їх дитини на заробітки;

- допит в якості свідків осіб, яким відома інформація про обставини переміщення, передачі і експлуатації неповнолітніх (ними можуть бути: водії рейсових автобусів, провідники вагонів потягів, сусіди підозрюваного, який експлуатував дітей, добровільні найманці, що працювали разом із потерпілими та інші особи);

- затримання і допит підозрюваних, які здійснювали вербування, переміщення, переховування, доставку, передачу і експлуатацію потерпілих;

- пред'явлення для впізнання потерпілому та свідкам підозрюваних з метою їх ідентифікації і конкретизації їх функцій при вчиненні злочину;

- одночасний допит між окремими співучасниками, а також між співучасниками та потерпілими, свідками;

- обшуки за місцем проживання підозрюваних, а також за місцем розташування об'єктів, де здійснювалась експлуатація людей, з метою вилучення документів і предметів речових доказів;

- огляд місць, де діти утримувались (бараки, сараї, літні кухні тощо), та місць, де здійснювалась експлуатація дітей;

- судово-медичні експертизи потерпілих дітей (встановлення наявності у потерпілих тілесних ушкоджень, їх локалізацію, характер та давність заподіяння);

- призначення бухгалтерської та фінансово-економічної експертизи діяльності підприємства, господарства, на якому експлуатувалися неповнолітні;

- отримання у підприємств, що надають послуги телефонного зв'язку, роздруківок вхідних та вихідних з'єднань співучасників між собою і жертвою;

- розсекречування та передача прокурору результатів негласного прослуховування і відео спостереження, здобутих в ході негласних розшукових дій та заходів;

- прийняття заходів щодо виявлення і повернення всіх потерпілих від злочинної діяльності викритих злочинців;

- запит інформації щодо майнового стану підозрюваних, а також майна здобутого злочинним шляхом, накладення на них арешту;

- накладення арешту на грошові кошти банківських рахунків співучасників.

1.8. Особливості закінчення досудового розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми

Закінчення досудового розслідування, в тому числі й злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, полягає у прийнятті уповноваженою особою (слідчим, прокурором) рішення про припинення подальшого досудового розслідування кримінального провадження, коли вирішені всі його задачі та мета і немає необхідності у проведенні ще будь-яких слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на збирання, фіксацію, перевірку, дослідження, тобто усі необхідні докази для ухвалення підсумкового рішення, що зібрані, перевірені, досліджені і належним чином оцінено.

Досудове розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, може закінчуватися:

- 1) закриттям кримінального провадження;
- 2) зверненням до суду з обвинувальним актом;
- 3) зверненням до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 4) зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру;
- 5) зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Кримінальне провадження щодо злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, *закривається*, згідно із положеннями ст. 284 КПК України, якщо:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення;
- встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;
- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок суду по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;
- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу при міжнародному співробітництві.

Про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор приймає постанову (ч. 4 ст. 284 КПК України).

Згідно із положеннями ст. 285 України КПК особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність. Зважаючи на те, що злочин, передбачений ст. 149 КК України, за ступенем тяжкості відноситься до тяжких, звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину можливе лише у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України). Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюються судом. Тому прокурор, встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду (ст. 286 КПК України).

Відповідно до положень ст.ст. 498, 499 КПК України у разі вчинення особою, яка досягла одинадцятирічного віку, але не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. 149 КК України, то за відсутності підстав для закриття кримінального провадження, прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає *клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру* і надсилає його до суду.

Якщо особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 149 КК України, у стані неосудності або вчинила цей злочин у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, то здійснюване відносно неї кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру закінчується закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру. Про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка надсилається до місцевих органів охорони здоров'я. Клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру складає прокурор або затверджує складене слідчим клопотання і надсилає його суду (положення ст. 511 КПК України).

Якщо є підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності та відсутні підстави для закриття кримінального провадження, досудове розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею

людьми, закінчується складанням *обвинувального акту*. Згідно із положеннями ст. 291 КПК України обвинувальний акт складається слідчим, після чого направляється прокурору для затвердження. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема і у випадках, коли він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим.

Порядок відкриття матеріалів кримінального провадження для ознайомлення з ними сторонами визначено положеннями ст. 290 КПК України.

1.9. Особливості протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми, що вчиняються з використанням інформаційних технологій

Останнім часом в Україні та світі спостерігається тенденція до збільшення ролі інформаційних технологій у вчиненні злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми. Правопорушники активно використовують для вербування жертв та комунікації з ними комп'ютерні соціальні мережі, спеціально-створені веб-сайти, дошки оголошень, електронну пошту, мультимедійні засоби спілкування.

При цьому сам правопорушник може знаходитись за межами національної юрисдикції та/або проводити відповідні дії, які викриватимуть його протиправну діяльність, за межами України.

Процес документування таких злочинів носить багатоаспектний характер та потребує наявності у правоохоронців базових знань у сфері комп'ютерних технологій.

Первинну інформацію про вчинення означеного типу злочинів працівник поліції може одержати або від заявника, або в процесі здійснення моніторингу кіберпростору.

У будь-якому випадку в процесі документування потрібно здійснити **пошук інформації про об'єкти, пов'язані зі злочином, в мережі**. Для цього можуть бути використані можливості інформаційно-пошукових систем, соціальних мереж, локальних баз даних тощо.

Використання можливостей пошукових систем

В процесі пошуку засобами пошукових систем корисним буде знання спеціалізованих операторів, з якими можна ознайомитись на офіційних сайтах інформаційно-пошукових систем:

1) Зазвичай, базові оператори є однаковими в усіх цих системах. Наприклад, **фраза в лапках**, введена у пошуковому вікні Google та Яндекс, означатиме **пошук фрази цілком**.

2) Якщо потрібно дізнатися, де зустрічається логін до електронної пошти, в Google можна скористатися запитом: **intext:"login@*ru|ua|com|net"**, у результаті виконання якого буде знайдено сторінки, у змісті яких зустрічається текст, який починається символами login@ та закінчується символами ru, ua, com або net.

У випадку, коли правоохоронець не повною мірою володіє мовою спеціальних запитів в інформаційно-пошукових системах, йому буде корисною функція розширеного пошуку:

- Google: Налаштування → Розширений пошук;
- Яндекс: значок у вікні пошуку.

Пошук у соціальних , встановлення IP адреси за допомогою провайдера

Після пошуку з використанням відкритих та відомчих інформаційно-пошукових систем необхідно проаналізувати інформацію про шуканий об'єкт в соціальних мережах, на форумах, поштових серверах тощо. При цьому слід пам'ятати про можливості систем відновлення паролів для збирання первинної інформації.

Серед корисних ресурсів для пошуку слід виділити:

- findface.ru для встановлення особи за фотографією;
- агрегатор інформації з соціальних мереж www.radaris.com;
- набір інструментів для збирання інформації з відкритих джерел osintframework.com;
- агрегатор інформації про юридичних осіб youcontrol.com.ua;
- сервіс пошуку розташування точок доступу Wi-Fi за MAC-адресою або назвою (для пошуку потрібно зареєструватись) wicle.net.

Для аналізу зібраних даних може бути використано програми Maltego

Окрім наведеного велику **бібліотеку пошукових ресурсів** можна завантажити за посиланням <http://osint.academy/2016/10/20/biblioteka-otkrytyh-istochnikov>

та i2. Існує також низка сервісів, які спеціалізуються на аналізі даних з соціальних мереж:

- stalkscan.com (Facebook);
- yasiv.com/vk, vk.city4me.com (Вконтакте).

Слід мати на увазі, що існує декілька **варіантів**, якими можуть скористатися торговці людьми для **виходу в Інтернет**. Найбільш типовими серед них є вихід до мережі:

1) з використанням проводового каналу:

- з помешкання, користувач якого має підключення до мережі Інтернет за договором;

- зі стороннього місця (наприклад, Інтернет-кафе тощо);
- 2) з використанням безпроводового каналу:
 - контрактне підключення;
 - передплачене підключення;
 - безкоштовний доступ (наприклад, підключення за технологією Wi-Fi або WiMAX у аеропортах, готелях, кафе, незахищені безпроводові мережі тощо).

Найбільш сприятливою є ситуація, коли особа виходить до мережі Інтернет через провайдера, з яким у неї укладено двосторонній договір про обслуговування. У такому випадку є можливість через офіційний запит до провайдера попередньо дізнатися установочні дані шуканої особи.

Про **приналежність мережного ідентифікатора** (тобто тих даних, які використовуються для виходу в мережу) **конкретній особі** може свідчити:

- налаштування на комп'ютері підозрюваного, які забезпечують доступ через відповідний ідентифікатор;
- наявність на комп'ютері цієї особи повідомлень, надісланих за відповідними контактними даними (жертв торгівлі людьми);
- наявність у провайдера лог-файлів, що засвідчують доступ до ідентифікатора з комп'ютера підозрюваного;
- наявність в інших абонентів повідомлень від підозрюваного з пов'язаного з ним ідентифікатора ⁷[с. 13].

Якщо зловмисник для вербування або комунікації з жертвами використовує спеціально створені для цього сайти, то інформацію про їх належність можна зібрати за допомогою **сервісів Whois** (<http://centralops.net>, <https://whoer.net>). В українському сегменті рекомендується також використовувати ресурс hostmaster.ua. У випадку використання зловмисником CloudFlare з метою деанонізації варто спробувати застосувати ресурс <http://www.crimeflare.com/cgi-bin/cflist2/3346>, сервіс Reverse SSL.

Після встановлення інформації про володільця сайту з використанням сервісів Whois відомості про правопорушника можна отримати, надіславши провайдеру (оператору) телекомунікацій відповідний запит. **Паралельно у рамках відкритого кримінального провадження слід ініціювати одержання вказаних даних через процедуру тимчасового доступу до речей і документів.**

⁷ Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій (Проект): навчальний курс / [В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжєвський, О. Манжай, В. Марков]. – К., 2015. – 158 с.

Якщо необхідно одержувати дані від провайдерів Інтернет-послуг, розташованих за межами національної юрисдикції, правоохоронним органам слід діяти через Національне бюро Інтерполу. Разом з тим слід першочергово звернутись до провайдерів Інтернет-послуг із запитом про **збереження потрібних даних** через форму зворотного зв'язку або іншим способом. Це робиться для того, аби запобігти видаленню даних до завершення процедури отримання відповідних дозволів на їх вилучення.

Прохання щодо збереження даних повинно містити коротке викладення суті правопорушення, що має місце в даному випадку, точний опис даних, які необхідно зберегти, стисле викладення того, яке відношення до правопорушення мають ці дані, та заяву про те, що слідом за цим запитом надійде офіційне клопотання про розкриття даних ⁸[с. 4].

Наведемо декілька контактних даних для збереження і одержання інформації (табл. 1).

Таблиця 1

Назва ресурсу	Контактні дані для взаємодії
www.amazon.com	subpoena@amazon.com
www.apple.com	subpoenas@apple.com
www.blackberry.com	pso.us@blackberry.com
www.cloudflare.com	abuse+law@cloudflare.com
www.dropbox.com	legalcompliance@dropbox.com (https://dl.dropboxusercontent.com/s/chy2h514ht8j2hz/Dropbox%20Law%20Enforcement%20Handbook.pdf?dl=0)
www.facebook.com	records@facebook.com або www.facebook.com/records
www.google.com	uslawenforcement@google.com
www.instagram.com	lawenforcement@instagram.com або www.facebook.com/records
www.linkedin.com	https://www.linkedin.com/help/linkedin/answer/16880
www.mail.com	legalnotice@mail.com

⁸ Збереження і отримання записів від провайдерів Інтернет-послуг в Сполучених Штатах Америки: довідник для правоохоронних органів іноземних країн. – 2014. – 33 с.

Назва ресурсу	Контактні дані для взаємодії
www.msn.com	lealert@microsoft.com
www.myspace.com	compliance@support.myspace.com або у надзвичайних випадках lawenforcement@support.myspace.com
www.skype.com	lerm@skype.net
www.twitter.com	lawenforcement@twitter.com або https://support.twitter.com/forms/lawenforcement
www.whatsapp.com	rdang@fortisgc.com
www.yahoo.com	lawenforcement-request-delivery@yahoo-inc.com

Усі контакти необхідно здійснювати **виключно** через службу електронну поштову адресу (закінчується на gov.ua).

Якщо у розпорядженні правоохоронних органів знаходяться **електронні поштові повідомлення**, пов'язані з розслідуванням, то для встановлення IP-адреси терміналу, з якого відправлено листа, потрібно дослідити його заголовок. Слід пам'ятати, що у заголовку можуть міститися декілька проміжних IP-адрес, через які передавався лист. При цьому IP-адреса відправника, як правило, буде *найнижчою*. Для автоматизації аналізу заголовку поштового листа можна скористатися сервісами:

- <http://ua.smart-ip.net/trace-email>
- <https://www.iplocation.net/trace-email>

Якщо відправник повідомлення для його створення та відправки використовував веб-інтерфейс поштового серверу, то в цьому випадку заголовок міститиме IP-адресу поштового серверу як відправну (кінцеву). У випадку ж застосування поштових клієнтів ймовірність того, що в заголовку міститиметься IP-адреса терміналу, з якого відправлено листа, набагато збільшується.

Встановивши IP-адресу, з якої надходили повідомлення від контактної особи, необхідно надіслати запит до провайдера телекомунікацій, який обслуговує дану адресу. У запиті необхідно вказати час з точністю до секунди, з *обов'язковим* зазначенням часового поясу, та IP-адресу, з якої надходили повідомлення. Запит треба надсилати *до головного офісу*

компанії-провайдера, тому що саме там володіють найбільш повною інформацією, викладеною у запиті.

Встановити окремі відомості про одержувача електронного листа (дату та час прочитання повідомлення, IP-адресу, з якої повідомлення було прочитано) можна за допомогою сервісів трекінгу, наприклад, <https://www.readnotify.com>⁹[с. 58-59].

У практиці правоохоронних органів нерідко трапляються випадки, коли правопорушники для комунікації використовують засоби мультимедійного спілкування, зокрема **Skype** та **Viber**. Встановити IP-адресу терміналу контактної особи в цьому випадку можна за допомогою програми WireShark. Основна логіка встановлення IP-адреси абонента полягає у використанні фільтра, який буде відслідковувати мережні пакети, які надходять на локальну адресу, наприклад,

ip.src == IP-адреса and udp.srcport == номер порту and frame.len==розмір пакета.

Для відслідковування IP-адреси абонента Skype у фільтрі потрібно вказати свою IP-адресу та номер порту, який можна дізнатися у настройках Skype (Інструменти → Настройки → Додатково → З'єднання). Після чого на головній сторінці WireShark у поле Filter ввести відповідний фільтр та запустити процес перехоплення пакетів, натиснувши кнопку у вигляді плавнику. Після здійснення вказаних процедур потрібно ініціювати з'єднання з активним абонентом Skype.

Якщо він використовує програму Skype, то у вікні WireShark відобразяться пакети з IP-адресою кінцевого вузла зв'язку (це може бути адреса провайдера абонента; його власна зовнішня IP-адреса; локальна адреса, у випадку роботи обох Skype-клієнтів в одній локальній мережі; адреса Microsoft, якщо абонент виходив на зв'язок через веб-клієнт тощо). Так само за допомогою WireShark можна дізнатися IP-адреси абонентів й деяких інших мультимедійних засобів спілкування, зокрема Viber¹⁰[с. 38-39].

Окрему увагу потрібно звернути на **огляд засобів комп'ютерної техніки (ЗКТ)**, які вилучаються на місці події.

⁹ Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій (Проект): навчальний курс / [В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков]. – К., 2015. – 158 с.

¹⁰ Манжай О. Практичні вправи до тренінгу з виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій (м. Харків, 20-24 березня 2017 року) / О. Манжай. – Х., 2017. – 51 с.

Цей процес можна умовно розділити на чотири види:

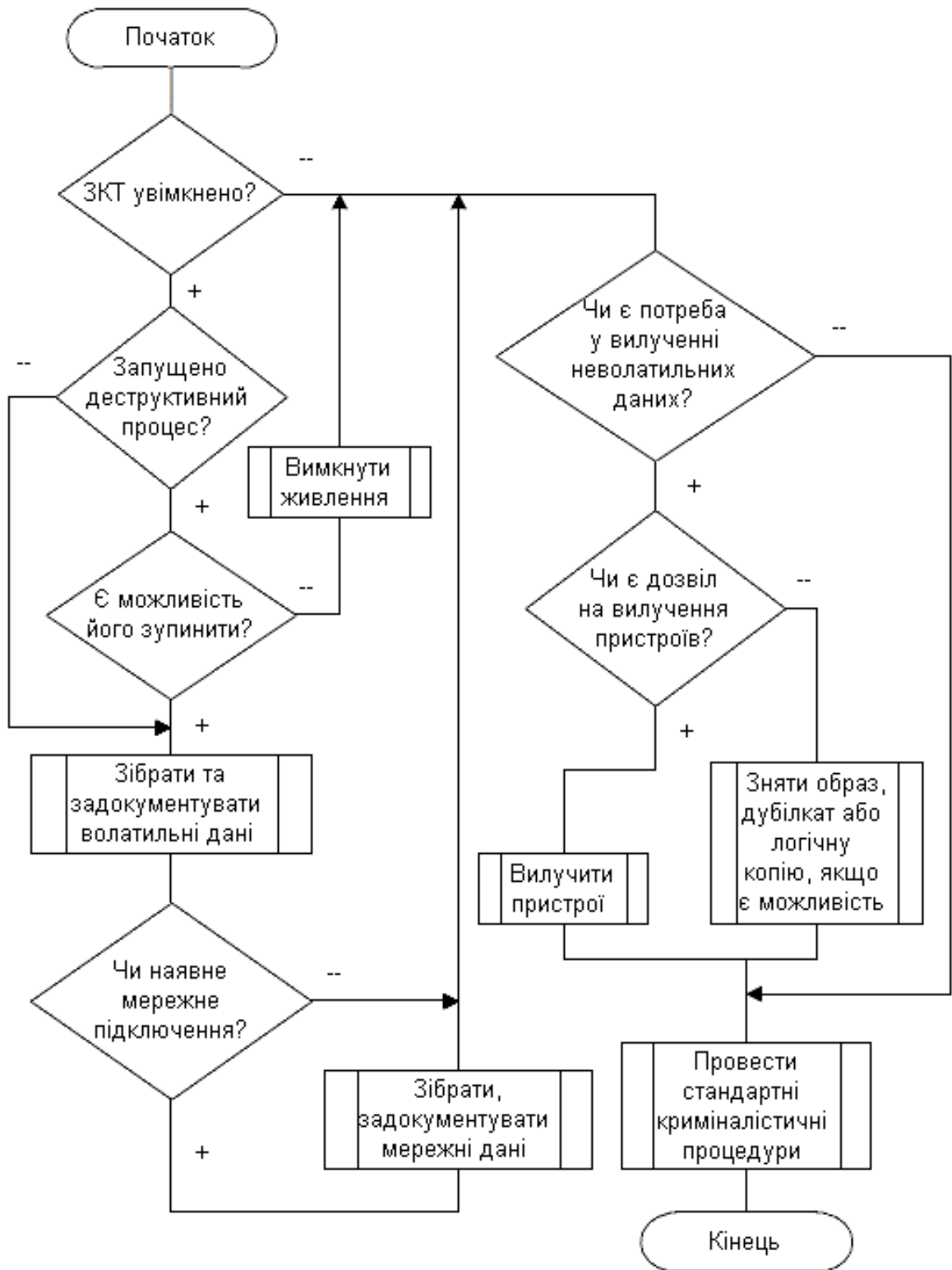
- 1) огляд стандартних ЗКТ носіїв та периферійних пристроїв;
- 2) огляд мобільних ЗКТ:
 - із функцією телефону;
 - автомобільних пристроїв;
- 3) огляд побутових ЗКТ («розумних речей»);
- 4) огляд інших ЗКТ.

Перед проведенням відповідного огляду важливо правильно підібрати інструментарій оглядача. При цьому слід пам'ятати, що швидкий розвиток технологій, а також велика кількість умов, які виникають під час огляду ЗКТ, з чисто практичної точки зору унеможливають так звану сертифікацію відповідних апаратних та/або програмних засобів. В Україні така сертифікація не проводиться, зважаючи на її недоречність. Так само в процесі огляду потрібно намагатися уникати використання програм, наявних у системі, що підлягає огляду, адже потім буде складно підтвердити правильність їх роботи.

Використовувані засоби мають бути з відповідною відкритою ліцензією або такими, що перебувають на балансі правоохоронного органу, аби можна було у будь-який час перевірити коректність їх роботи.

Якщо використовується відкрите програмне забезпечення, наприклад, Live-CD під керуванням Linux, то відповідну копію із геш-сумою диску потрібно долучити у якості додатка до протоколу огляду.

Алгоритм огляду ЗКТ у загальному вигляді можна представити наступним чином (мал. 1).

Мал. 1. «Загальний алгоритм техніки огляду ЗКТ»

Коментуючи окремі елементи цього алгоритму, потрібно зауважити, що на теперішній час в Україні практично не відбувається збирання та документування нестійких волатильних даних (зберігаються в енергозалежних запам'ятовувальних пристроях: оперативній пам'яті, кеші, регістрах), хоча саме волатильні дані часто містять ключі до різних

криптоконтейнерів, останні повідомлення у мережі та відкриті документи тощо. Так само потрібно звернути увагу на мережні технології віддаленого зберігання даних (хмари, термінали тощо).

Щодо копіювання неволатильних даних, то на теперішній час в світі застосовується три головних способи одержання копій цифрових носіїв, що містять слідову інформацію:

- створення образу відповідного носія;
- створення дублікату носія;
- логічне копіювання окремих даних.

Перший спосіб є більш повільним, водночас за його допомогою працівник правоохоронних органів одразу одержує готовий для дослідження програмними засобами матеріал, який можна достатньо легко тиражувати для здійснення розподіленого дослідження декількома фахівцями одночасно.

У будь-якому випадку для забезпечення цифрових доказів рекомендується робити дві копії цифрового носія, одна з яких є контрольною (еталонною) та зберігається на випадок втрати або пошкодження іншої – робочої копії цифрового носія.

Вилучені пристрої та носії потрібно належним чином зберігати та досліджувати. Наприклад, для дослідження мобільних пристроїв потрібно використовувати клітку Фарадея.

Перед зняттям копії більшості цифрових носіїв потрібно одержати геш-значення для вихідного носія інформації (джерела) за алгоритмом SHA-2.

Слід пам'ятати, що особливості зберігання даних на окремих носіях (флеш-карти, SSD-вінчестери), а також вирівнювання ступеню їх зношеності, призводять до того, що посекторне геш-значення такого носія може не збігатися при наступному підрахунку. У цьому випадку можна говорити лише про можливість підтвердження геш-значеннями так званих «логічних» структур даних, наприклад, окремих файлів тощо.

Перед одержанням дублікату цифрового носія інформації (джерела) потрібно простерилізувати носій, на який будуть копіюватися відповідні дані (приймач). Цей носій, по перше, має бути за ємністю більшим від джерела, по друге, перед створенням дублікату його потрібно заздалегідь стерилізувати, тобто заповнити усі сектори нулями.

Окремі дослідники пропонують лише частково стерилізувати носій вже після копіювання даних в частині, що незайнята скопійованими даними. Під час огляду стандартних ЗКТ провести процес стерилізації в операційній

системі Windows можна, наприклад, за допомогою X-ways Forensics (Winhex). У Linux аналогічна процедура може бути виконана командами:

```
fdisk -l
```

```
# перегляд інформації про носії;
```

```
dd if=/dev/zero of=/dev/sd[a-z] bs 2048
```

```
# заповнення нулями відповідного носія;
```

```
killall -USR1 dd
```

```
# перевірка стану роботи процесу dd (вводиться в іншому терміналі).
```

Підтвердити перед понятими, що диск є дійсно стерилізованим, можна:

1) в операційній системі Windows за допомогою підрахунку контрольної суми (Checksum – логічна сума за допомогою операції «або») в програмі X-ways Forensics (Winhex);

2) у Linux з використанням команди пошуку ненульових значень:

```
grep -a -v '0' /dev/sd[a-z]
```

у квадратних дужках вказано обрання відповідної літери для диску приймача.

У подальшому скопійовані дані найчастіше передаються для дослідження експерту, проте слідчий вправі самостійно оглянути їх у рамках процедури огляду речей, результати чого зафіксувати у відповідному протоколі. Якщо слідчий має необхідну кваліфікацію або залучив спеціаліста, то за допомогою відповідних засобів він може, наприклад, дослідити робочу копію образу.

Огляд мобільних ЗКТ має свої особливості. Найбільш складним елементом у цьому процесі є зняття дампу даних мобільного пристрою, оскільки для цього потрібно мати спеціальні права доступу до нього. Дамп, як правило, знімається програмним шляхом, проте окремі апаратно-програмні комплекси дозволяють проводити зняття фізичного дампу пристроїв безпосередньо з відповідних чіпів (наприклад, UFED, XRY).¹¹

Професійні зловмисники нерідко для приховування своєї діяльності застосовують засоби шифрування. Відтак на вилучених правоохоронцями пристроях можуть міститися зашифровані дані. Процес їх **розшифрування** може бути доволі складним та тривалим. Для ефективного вирішення

¹¹ Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки / О. В. Манжай // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3(74). – С. 111-120.

означеного завдання працівникам правоохоронних органів слід звернути увагу на наступне:

- у перші хвилини після оголошення обшуку, користуючись розгубленістю фігурантів, найлегше одержати від них відомості про облікові записи та паролі доступу;

- для формування словника, з якого підбиратимуться паролі доступу, потрібно створити профіль відповідної особи, з урахуванням якого скласти Словник 1. Для формування такого профілю та словника може стати в нагоді програма CUPP (github.com/Mebus/cupp). Словник 2, що складається з проіндексованих слів текстових документів, які зберігаються на вилучених під час обшуку засобах комп'ютерної техніки.

1.10. Заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві щодо торгівлі людьми

1.10.1. Приводи та підстави щодо застосування заходів безпеки

Найбільш розповсюдженими способами протиправного впливу на учасників кримінального судочинства є:

- погроза застосування насильства, психічне насильство;
- переконання учасника замислитися над можливими негативними для нього наслідками надання свідчень, підкуп;
- застосування фізичного насильства;
- протиправний вплив на членів сімей та близьких родичів учасників;
- нанесення шкоди майну чи житлу або погроза її нанесення;
- дискредитація особи або поширення про неї неправдивих відомостей;
- вбивство або погроза вбивством.

Тому, одним з основних завдань підрозділів Національної поліції у сфері боротьби з торгівлею людьми є ***забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми.***

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» **підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки** учасників кримінального судочинства (до числа яких входять і учасники кримінального провадження у розумінні ст. 3 КПК України 2012 року), членів їхніх сімей та близьких родичів є **дані, що свідчать про наявність реальної загрози їхньому життю, здоров'ю, житлу і майну.**

Приводом для вжиття зазначених заходів може бути:

- заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича;
- звернення керівника відповідного державного органу; або
- отримання оперативної чи іншої інформації про наявність відповідної загрози.

При цьому підставою для застосування заходів забезпечення безпеки мають бути не лише дані про можливість вчинення заборонених кримінальним законом діянь щодо згаданих осіб, але й будь-яких інших дій, метою яких є примушування відповідних осіб відмовитися від наміру

сприяти кримінальному провадженню, припинити таке сприяння або помста за вже надане сприяння.

1.10.2. Заходи забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Забезпечення безпеки учасників кримінального провадження про торгівлю людьми полягає у можливості використання цілої системи закріплених у законі заходів безпеки у різному їх поєднанні. Так, стаття 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає **заходи забезпечення безпеки, якими є наступні:**

- а) особиста охорона, охорона житла і майна;
- б) видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- г) заміна документів та зміна зовнішності;
- д) зміна місця роботи або навчання;
- е) переселення в інше місце проживання;
- ж) поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення;
- з) забезпечення конфіденційності відомостей про особу;
- и) закритий судовий розгляд.

У ч. 2 ст. 7 зазначено, що з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й інші заходи безпеки. Отже, наданий у ст. 7 Закону перелік заходів не є вичерпним.

З урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися й **інші заходи безпеки.**

Забезпечення безпеки засуджених у зв'язку з участю у кримінальному провадженні також передбачено ст. 10, ч. 3 ст. 50, ч. 1 ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України.

За змістом ст. 10 Кримінально-виконавчого кодексу України до засуджених можуть додатково застосовуватися такі заходи забезпечення безпеки:

- ізольоване тримання;
- переведення до іншої установи виконання покарань;
- переведення засудженого до безпечного місця.

Положення ч. 2 ст. 7 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» дозволяють застосовувати **й інші заходи, які за конкретних обставин найкращим чином відповідають інтересам забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, для прикладу:**

- офіційне письмове попередження особи, від якої може виходити потенційна загроза для особи, взятої під захист, про кримінальну відповідальність за ст. 386 КК України за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого або експерта до суду, органів досудового слідства, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або підкуп свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою, а також погрозу вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання або висновки;

- роз'яснення учасникам процесу перед початком слідчої дії положень кримінального закону про можливість настання кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій щодо учасників кримінального судочинства;

- оголошення особи, взятої під захист, померлою чи безвісно відсутньою;

- усиновлення неповнолітньої особи, взятої під захист, яка втратила батьків внаслідок вчинення злочину;

- зміна домашнього і мобільного номерів телефону на номери, які не будуть відображатися у телефонних довідниках та інформація щодо яких не буде надаватися операторами без спеціального дозволу;

- зведення до мінімуму відкритих контактів з представниками міліції у формі та використання таємних приміщень для контактів з особою тощо.

Проаналізувавши норми КПК України можна виокремити додаткові процесуальні **гарантії забезпечення безпеки** для учасників кримінального провадження в Україні:

- зобов'язання будь-якої особи, якій надано доступ до інформації про приватне життя, запобігати її розголошенню (ч. 4 ст. 15 КПК України);

- заборона незаконного розголошення відомостей досудового розслідування (ст. 222 КПК України);

– заборона надання стороні захисту для ознайомлення і відкриття матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві (ч. 1 ст. 221, ч. 5 ст. 290, ч. 3 ст. 317 КПК України).

Окрім того, до заходів забезпечення безпеки за КПК України відносяться:

– допит свідка/потерпілого та одночасний допит двох і більше вже допитаних осіб в судовому засіданні слідчим суддею під час досудового розслідування, у т.ч. дистанційно (ч. 1 ст. 225, ч. 2 ст. 232);

– впізнання поза візуальним і аудіо спостереженням особи, яку пред'являють для впізнання (ч. 4 ст. 228);

– допит/впізнання у режимі відеоконференції в ході досудового розслідування (ст. 232) та процесуальні дії у режимі відеоконференції під час судового провадження (ст. 336);

– допит у суді свідка, потерпілого, обвинуваченого з використанням технічних засобів з іншого приміщення чи в інший спосіб, що виключає ідентифікацію особи, у разі потреби – зі створенням акустичних перешкод(ч. 9 ст. 352, ч. 2 ст. 353, ч. 3 ст. 351);

– допит свідка за відсутності певного допитаного свідка (п. 5 ст. 352); допит особи, яка перебуває за кордоном, за допомогою відеоконференції або телефонної конференції в порядку міжнародної правової допомоги (ст. 567);

– відсторонення від посади службової особи, яка в силу службового становища може чинити тиск на особу, взяту під захист (ст. 154 – щодо підозрюваного чи обвинуваченого);

– запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту або тримання під вартою (ст. 176, п. 3 ч. 1 ст. 177 — щодо підозрюваного чи обвинуваченого);

– покладення слідчим суддею, судом певних обов'язків на особу при обранні їй запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою — наприклад, не відлучатися з певного населеного пункту, утримуватися від спілкування з конкретною особою, не відвідувати певні місця, носити електронний засіб контролю тощо (ч.ч. 5,6 ст. 194 КПК);

– аудіо- і відео контроль особи, місця, спостереження за особою або місцем, арешт, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла, іншого володіння особи, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу тощо (ст.ст. 258, 267-270).

Специфічним заходом забезпечення безпеки для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, слід також вважати закріплене у відповідних міжнародних угодах право цих осіб на легальне перебування на території відповідної країни для участі у кримінальному провадженні щодо торгівців людьми (ст. 7 Протоколу до Конвенції ООН 2000 року, ст.ст. 12-14 Конвенції Ради Європи 2005 року).

1.10.3. Підстави і приводи для скасування заходів безпеки

Підставою для скасування заходів безпеки, що здійснюються відповідно до цього Закону, може бути:

- а) а) закінчення строку конкретного заходу безпеки;
- б) б) усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист;
- в) в) систематичне невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що забезпечують безпеку, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість такого скасування.

Приводом для скасування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

- а) заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича, щодо якого були застосовані заходи безпеки;
- б) отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб.

Порядок прийняття рішення про застосування і скасування заходів безпеки

Орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, **зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках - негайно** прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки.

На своє рішення вони **приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її** для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

У разі наявності в заяві (повідомленні) про загрозу безпеці особи, відомостей про кримінальне правопорушення слідчий, прокурор у порядку,

передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, починає досудове розслідування, а орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий суддя, суд направляє заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. Про прийняте рішення терміново в письмовій формі повідомляється заявник.

Орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, встановлює перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози. Про заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки, повідомляється особа, взята під захист.

Про вжиті заходи безпеки та їх результати орган, який здійснює заходи, інформує слідчого, прокурора, суд, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, а також слідчого суддю, якщо рішення про застосування заходів безпеки приймалося ним, а в разі усунення загрози подає відповідному органу за місцем перебування особи, взятої під захист, клопотання про скасування заходів безпеки.

Орган, який здійснює заходи безпеки, і особа, яка береться під захист, можуть укласти договір про умови застосування цих заходів та відповідальність сторін.

За наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи.

Це рішення може бути оскаржено заінтересованою особою прокурору, до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку, а також у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, до суду.

1.10.4. Органи, які забезпечують безпеку

До органів, які забезпечують безпеку осіб належать державні органи, які:

- а) приймають рішення про застосування заходів безпеки;
- б) здійснюють заходи безпеки.

Рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи

судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у статті 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

Рішення про застосування заходів безпеки може бути **прийнято слідчим суддею у випадках, передбачених статтею 206** Кримінального процесуального кодексу України.

кримінальному судочинстві», а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів.

Здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких з цією метою створюються спеціальні підрозділи.

Безпеку особи, взятої під захист, якщо її тримають в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу знаходиться кримінальне провадження.

Орган, який приймає рішення про застосування заходів безпеки, має право:

- а) витребувати необхідні матеріали та одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами і повідомленнями про загрозу безпеці осіб, щодо яких приймається рішення про застосування заходів безпеки;
- б) вимагати від органів, які здійснюють заходи безпеки, вжиття додаткових заходів;
- в) скасовувати здійснювані заходи повністю або частково.

Органи, які здійснюють заходи безпеки, мають право:

- а) визначати заходи безпеки, засоби та методи їх застосування, в разі необхідності змінювати і доповнювати ці заходи;
- б) вимагати від осіб, взятих під захист, додержання умов здійснення заходів безпеки, а також виконання законних розпоряджень, пов'язаних із застосуванням цих заходів;
- в) звертатися до слідчого, прокурора, суду, у провадженні якого знаходиться кримінальне провадження, з клопотанням щодо прийняття рішення про застосування заходів безпеки при провадженні процесуальних дій або про скасування здійснюваних заходів.

Органи, які забезпечують безпеку, зобов'язані:

а) негайно реагувати на кожен випадок протиправних дій, що став їм відомим, стосовно осіб, зазначених у статті 2 цього Закону, вчинених у зв'язку з їх сприянням судочинству;

б) забезпечувати захист життя, здоров'я, житла і майна відповідно до характеру загрози;

в) своєчасно повідомляти осіб, взятих під захист, про зміну або скасування заходів щодо їх безпеки.

Відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, є **інформацією з обмеженим доступом**.

1.10.5. Алгоритм дій слідчого щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

1. Роз'яснення прав учасникам процесу:

– слідчий має повідомити учасникам кримінального провадження про їхні права та обов'язки, передбачені КПК України у частині, що стосується прав на забезпечення безпеки щодо себе, а також близьких родичів, чи членів своєї сім'ї, майна та житла (п.1 ч. 1 ст. 56, п.5 ч.1 ст.56 КПК України, п.8 ч.1. ст.66, п.4 ч.2 ст.68, п.7 ч.3 ст.69, п.6 ч.4 ст.71 тощо).

2. Перевірка приводів для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві:

– приводом для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства можуть бути: заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича; звернення керівника відповідного державного органу або отримання оперативної чи іншої інформації про наявність відповідної загрози;

– слідчий зобов'язаний здійснити відповідну перевірку в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки;

– підставою для вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу і майну;

– при перевірці приводів до забезпечення безпеки і при застосуванні заходів безпеки підлягає перевірці реальність загрози – яка встановлюється у кожному окремому випадку, виходячи з конкретних обставин з урахуванням як об'єктивного так і суб'єктивного критеріїв (дати, часу, змісту, способу,

інтенсивності погроз; даних, що характеризують особу, яка їх висловлює, стосунків останньої з особою, яка бере участь у судочинстві, тощо);

– при визначенні реальності зазначеної загрози слід брати до уваги як характер вчиненого злочину, так і характеристику особи (осіб) обвинуваченого (підозрюваного) та їх оточення.

3. Прийняття рішення про забезпечення безпеки та вибір конкретних заходів:

– після перевірки, за наявності законних підстав, слідчий повинен прийняти рішення про застосування заходів безпеки, а – у невідкладних випадках таке рішення приймається негайно (коли мають місце дії насильницького характеру – вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, викрадення осіб, знищення індивідуального майна тощо, або характеристика особи обвинуваченого (підозрюваного) чи його оточення дає підстави вважати реальними негайне виконання усних погроз тощо);

– на своє рішення слідчий повинен прийняти мотивовану постанову чи ухвалу і передати її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

– про прийняте рішення повідомляється особа, яка взята під захист;

– орган, якому доручено здійснення заходів безпеки, має визначити перелік необхідних заходів і способів їх реалізації, керуючись при цьому конкретними обставинами справи і необхідністю усунення існуючої загрози;

– з урахуванням характеру і ступеня небезпеки для життя, здоров'я, житла та майна осіб, взятих під захист, можуть здійснюватися такі заходи забезпечення безпеки як: особиста охорона, охорона житла і майна; видача спеціальних засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку; використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження; заміна документів та зміна зовнішності; зміна місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; поміщення до дошкільної виховної установи або установи органів соціального захисту населення; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд, а також інші заходи безпеки;

– у кожному випадку прийняття рішення про забезпечення безпеки слідчий може розглянути питання про необхідність комплексного застосування передбачених законом заходів;

– особа, взята під захист повинна бути повідомлена про обрані щодо неї заходи безпеки, умови їх здійснення та правила користування майном або документами, виданими з метою забезпечення безпеки;

– орган, який здійснює заходи безпеки, повинен проінформувати слідчого про вжиті заходи безпеки та їх результати.

За відсутності підстав для застосування заходів безпеки, слідчий повинен скласти мотивовану постанову про відмову в їх застосуванні.

Про прийняте рішення та право на його оскарження **слідчий має повідомити** зацікавлених осіб.

4. Організація проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням:

– з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, відповідно до вимог ч.4 статті 228 КПК України така слідча (розшукова) дія як пред'явлення особи для впізнання може проводитися в умовах, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує особи, яка впізнає, тобто поза її візуальним та аудіо спостереженням;

– якщо впізнаючим є потерпілий чи свідок після їх прибуття потерпілий попереджається про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих показань, а свідок — ще й за відмову від дачі показань із засвідченням цього їхніми підписами;

– про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі;

– при пред'явленні особи для впізнання особі, щодо якої вжито заходів безпеки, відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо;

– при фіксації пред'явлення для впізнання за особливостями голосу (при застосуванні заходів безпеки справжні анкетні дані доцільно замінити на псевдонім) має бути точно зазначено, хто говорив першим, другим тощо, інакше звукозапис втратить зв'язок з протоколом і свою ілюстративну цінність. Необхідність застосування звукозапису при пред'явленні для впізнання визначається слідчим з урахуванням конкретних обставин справи;

– у разі проведення впізнання згідно з правилами, передбаченими частинами п'ятою і шостою статті 228 КПК, тобто поза візуальним спостереженням, у протоколі, крім відомостей, передбачених цією статтею, обов'язково зазначається, що впізнання проводилося в умовах, коли особа,

яка пред'явлена для впізнання, не бачила і не чула особи, яка впізнає, а також вказуються всі обставини і умови проведення такого впізнання.

5. Організація проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування:

– у випадках необхідності забезпечення безпеки осіб допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування);

– рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а в разі здійснення у режимі відеоконференції допиту згідно із статтею 225 КПК України - слідчим суддею з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

– перед проведенням дистанційного досудового розслідування слідчому необхідно з'ясувати наявність відповідних сертифікованих з позиції захищеності каналів зв'язку, технічної можливості проведення дій, які необхідні для здійснення (зміни зовнішності, голосу, взаємного відео- та звуко- контакту, можливості задавати запитання і отримувати відповіді від особи, яка бере участь у слідчій (розшуковій) дії дистанційно, реалізовувати інші надані їм процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки, передбачені КПК), а також визначити особу, яка буде здійснювати технічне супроводження з метою забезпечення швидкого усунення можливих технічних збоїв чи перешкод тощо;

– у разі коли особа, якій забезпечується захист, потребує зміни зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати під час допиту в режимі відеоконференції, слідчий повинен попереднього узгодити технічне виконання даних вимог з особою, відповідальною за технічне супроводження. Про даний факт необхідно зазначити у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії.

6. Прийняття рішення про скасування заходів безпеки:

– застосування заходів безпеки може бути скасовано слідчим лише на підставі закінчення строку конкретного заходу безпеки; усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, взятих під захист; систематичного невиконання особою, взятою під захист, законних вимог органів, що здійснюють заходи безпеки, якщо ця особа письмово була попереджена про можливість скасування заходів безпеки;

– приводом для скасування заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, членів їх сімей та близьких родичів може бути:

заява учасника кримінального судочинства, члена його сім'ї або близького родича, щодо якого були застосовані заходи безпеки; отримання достовірної інформації про усунення загрози життю, здоров'ю, житлу і майну зазначених осіб;

– за наявності підстав для скасування заходів забезпечення безпеки органом, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи, яка взята під захист. Це рішення може бути оскаржено заінтересованою особою прокурору, до відповідного вищого органу, що забезпечує безпеку, а також у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України до суду.

7. Відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки:

Слід мати на увазі, що у випадку прийняття рішення про застосування заходів безпеки забороняється передавати і розголошувати відомості про ці заходи та відомості про осіб, взятих під захист, або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України.

Питання оприлюднення або надання такої інформації після прийняття рішення регулюється діючим законодавством. Відповідальність за розголошення даних покладається на осіб, які прийняли рішення про їх застосування або які їх здійснюють, оскільки вони можуть мати доступ до цих даних, а також на осіб, взятих під захист.

1.11. Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми¹²

Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, подає за місцем перебування до місцевої держадміністрації заяву про встановлення статусу.

Іноземець або особа без громадянства, що не володіє українською або російською мовою, заповнює заяву з перекладачем.

Для встановлення статусу дитині, яка постраждала від торгівлі людьми, заява подається до місцевої держадміністрації її законним представником або особою, якій стало відомо про таку дитину.

У разі звернення для встановлення статусу особи, яка є потерпілою від злочину, пов'язаного з торгівлею людьми, або цивільним позивачем у кримінальному провадженні, або особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території іншої держави, що підтверджено результатами розслідування відповідних органів такої держави, заява зазначеної особи приймається без проведення співбесіди посадовою особою.

Іноземцеві або особі без громадянства у разі подання заяви до місцевої держадміністрації видається протягом двох робочих днів довідка про звернення для встановлення статусу, яка є підставою для звернення до територіальних органів або підрозділів ДМС для реєстрації.

Посадова особа проводить **протягом трьох робочих днів** з дати подання заяви співбесіду з особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, та заповнює опитувальний лист, намагаючися запобігти повторній віктимізації та психологічному травмуванню особи.

За бажанням особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, під час проведення співбесіди можуть бути присутні члени її родини або інші особи.

У разі проведення співбесіди із законним представником дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, до співбесіди залучається перекладач (у разі потреби), психолог чи педагогічний працівник та адвокат, про що робиться відмітка в опитувальному листі.

¹² Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 417. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF/paran8#n8>

У разі неможливості проведення співбесіди з особою, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, через її хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий психічний стан чи малолітство опитувальний лист заповнюється посадовою особою на підставі особистих спостережень, показань свідків або інших даних.

Посадова особа, яка проводить співбесіду, оформляє розписку про нерозголошення відомостей, які їй стали відомі під час проведення співбесіди.

Після проведення співбесіди особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, ознайомлюється з опитувальним листом та підписує його. У разі незгоди із змістом опитувального листа така особа має право надати свої зауваження в письмовому вигляді.

Після проведення співбесіди законний представник дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, перекладач (у разі його присутності), психолог чи педагогічний працівник та адвокат ознайомлюються з опитувальним листом та підписують його. У разі незгоди із змістом опитувального листа зазначені особи мають право надати свої зауваження в письмовому вигляді.

У разі коли особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, в заяві зазначила **про потребу в наданні їй притулку, медичної, психологічної та іншої допомоги**, місцева держадміністрація, а також суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми та безпосередньо виявили таку особу під час виконання своїх функціональних обов'язків, **невідкладно здійснюють заходи щодо забезпечення надання такій особі притулку, медичної, психологічної та іншої допомоги**.

На підставі інформації, отриманої під час проведення співбесіди, посадова особа оформляє протягом двох робочих днів облікову картку особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми.

Місцева держадміністрація протягом двох робочих днів з дня завершення перевірки подає до Міністерства соціальної політики такі документи:

- копію заяви;

- копію документа, що посвідчує особу, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми;
- копію заповненого опитувального листа;
- копію облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми;
- копію заяви особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, до правоохоронних органів про захист своїх прав та інтересів (у разі звернення) або копію повідомлення (заяви) посадової особи до правоохоронних органів про виявлений факт торгівлі людьми;
- копію зауважень особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, чи законного представника дитини, яка постраждала від торгівлі людьми і розлучена із сім'єю, або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, перекладача, психолога чи педагогічного працівника та адвоката до змісту опитувального листа (у разі наявності);
- інші документи та матеріали щодо наявності підстав для встановлення статусу (копії проїзних документів, витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань, довідку про перетин державного кордону, медичні висновки тощо).

Документи розглядаються міністерством протягом п'яти робочих днів від дати їх реєстрації. За результатами розгляду міністерство надсилає місцевій держадміністрації листа про встановлення статусу або відмову у його встановленні з обґрунтуванням причин такої відмови.

Статус надається строком до двох років та може бути продовжений за рішенням Міністерства соціальної політики не більш як на один рік.

У разі прийняття рішення **про відмову** у встановленні статусу місцева держадміністрація **протягом п'яти робочих днів повідомляє особу**, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, про його прийняття. Таке рішення може бути оскаржене у судовому порядку.

Форми усіх документів, що необхідні про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 18.06.2012 № 366.¹³

¹³ Про затвердження форм заяв про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, журналу реєстрації заяв осіб, які мають намір отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, розписки про нерозголошення відомостей, облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, журналу реєстрації видачі довідок про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми: Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.06.2012 № 366. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1133-12/paran20#n20>

подає до органу Національної поліції інформацію про вчинення злочину з поміткою про відмову особи співпрацювати з відповідними органами.

Орган Національної поліції розглядає зазначену інформацію та здійснює в установленому законодавством порядку відповідні заходи.

У разі відсутності у постраждалої особи документів, що посвідчують особу, відповідальний підрозділ звертається до територіального органу або підрозділу ДМС, який терміново здійснює заходи щодо відновлення або видачі таких документів.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, відповідальний підрозділ протягом двох робочих днів з дня звернення такої особи письмово повідомляє про неї територіальний орган або підрозділ ДМС.

Територіальний орган або підрозділ ДМС у разі відсутності у постраждалої особи, якою є іноземець або особа без громадянства, документів, що підтверджують її громадянство, підданство або країну постійного проживання чи право на постійне проживання на території відповідної країни, надсилає до країни походження такої особи запит щодо встановлення її особи та підтвердження громадянства або підданства, про результати розгляду якого інформує відповідальний підрозділ.

У разі коли особа постраждала від торгівлі людьми за кордоном, вона може звернутися за допомогою до дипломатичного представництва України в державі, в якій вона перебуває.

Дипломатичне представництво України за кордоном сприяє поверненню громадян України, постраждалих від торгівлі людьми, в Україну відповідно до законодавства.

1.12.2. Дії уповноважених осіб після отримання заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми

Після отримання заяви про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, посадова особа направляє постраждалу особу до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем перебування для проведення оцінки її потреб та отримання юридичних, психологічних, медичних, медико-консультативних та інших послуг.

У разі коли постраждала особа потребує тимчасового притулку, відповідальний підрозділ направляє таку особу до територіального центру

соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або центру соціально-психологічної допомоги.

Якщо постраждала особа не може бути розміщена в зазначеному закладі у зв'язку з відсутністю вільних місць або з інших причин, а також у разі відсутності такого закладу в регіоні, відповідальний підрозділ залучає до співпраці громадські або міжнародні організації, які можуть надати такій особі послуги з розміщення.

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводить протягом п'яти робочих днів оцінку потреб постраждалої особи з урахуванням її віку, статі, стану здоров'я, забезпечує надання особі необхідних послуг, зокрема юридичних, психологічних, медичних та медико-консультативних, а також сприяє реалізації прав постраждалої особи на отримання соціальних виплат, працевлаштування, повернення до країни походження тощо.

Форма, за якою проводиться оцінка потреб постраждалої особи, затверджується Міністерством соціальної політики.

Під час звернення постраждалої особи або її законного представника безпосередньо до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді центр проводить оцінку її потреб та повідомляє відповідальний підрозділ про таку особу.

У разі коли постраждалою особою є іноземець або особа без громадянства, оцінка потреб такої особи та надання їй необхідних послуг здійснюється за участю перекладача, наявність якого забезпечує місцева держадміністрація.

1.12.3. Реабілітація постраждалої особи

Після встановлення постраждалій особі статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді складає **протягом десяти робочих днів план реабілітації постраждалої особи** за формою, затвердженою Міністерством соціальної політики.

У плані реабілітації зазначається перелік послуг, що надаються суб'єктами відповідно до їх компетенції з метою відновлення фізичного та психологічного стану постраждалої особи та її соціальної адаптації.

План реабілітації складається на строк, що необхідний для його виконання з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи і не

може перевищувати строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Після складення плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді ініціює протягом семи робочих днів проведення спільного засідання суб'єктів, на якому план реабілітації узгоджується суб'єктами та затверджується керівником центру.

План реабілітації складається в двох примірниках, один з яких залишається у центрі соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а інший передається постраждалій особі або її законному представникові. Постраждала особа або її законний представник ознайомлюється з планом реабілітації та підписує його.

У разі коли постраждалою особою є дитина, складається відповідно до законодавства індивідуальний план соціального захисту дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування.

Індивідуальний план розглядається та затверджується на засіданні комісії з питань захисту прав дитини відповідно до законодавства.

Виконання плану реабілітації або індивідуального плану припиняється у разі:

- завершення строку його виконання;
- його дострокового виконання;
- письмової відмови постраждалої особи або її законного представника або законного представника дитини від отримання необхідної допомоги;
- систематичного (більш як два випадки) невиконання постраждалою особою без поважних причин заходів, передбачених відповідним планом;
- смерті постраждалої особи.

Якщо постраждалою особою є дитина, служба у справах дітей передає індивідуальний план відповідній службі у справах дітей за місцем перебування дитини в установленому законодавством порядку.

1.12.4. Звітність про виконання планів реабілітації

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає щокварталу до відповідального підрозділу інформацію про стан виконання плану реабілітації, а служба у справах дітей - індивідуального плану з метою проведення її аналізу та внесення у разі потреби змін до відповідного плану.

У разі завершення виконання або припинення виконання плану реабілітації центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надсилає до відповідального підрозділу повідомлення про виконання плану реабілітації або припинення його виконання із зазначенням причин такого припинення.

Після отримання від центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді повідомлення про виконання або припинення виконання плану реабілітації чи від служби у справах дітей – про виконання індивідуального плану відповідальний підрозділ вносить відповідні відомості до облікової картки постраждалої особи.

Розголошення відомостей про особисте життя постраждалої особи та іншої інформації про особу, яка стала відома суб'єктам під час роботи з такою особою, забороняється.

1.13. Функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми¹⁵

Реєстр створюється на базі даних єдиної системи обліку злочинів та осіб, які їх вчинили на території України.

Реєстр є системою збирання, верифікації, оброблення, зберігання та захисту даних, у тому числі персональних, щодо виявлених злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили на території України.

До Реєстру вносяться статистичні відомості про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили, з урахуванням бази даних єдиної системи обліку злочинів та осіб, які їх вчинили на території України, крім даних, які містять інформацію, що є державною таємницею.

МВС України:

- оприлюднює статистичні відомості про виявлені злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили, з дотриманням вимог щодо нерозголошення інформації, яка дає можливість ідентифікувати фізичну особу та для забезпечення нерозголошення якої прийнято рішення про розгляд справи у закритому судовому засіданні;

- надає суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, статистичні відомості про результати роботи органів внутрішніх справ у зазначеній сфері;

- забезпечує функціонування Реєстру, його інформаційних ресурсів, веде облік, обробляє, накопичує, зберігає та систематизує статистичні відомості у сфері боротьби з торгівлею людьми;

- вживає заходів для забезпечення захисту статистичних відомостей, що містяться в Реєстрі, та доступу до нього;

- здійснює контроль за виконанням заходів щодо забезпечення захисту статистичних відомостей, що містяться у Реєстрі;

- надає з використанням захищених каналів зв'язку суб'єктам, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, цілодобовий доступ до зазначених відомостей через офіційний веб-сайт МВС.

Загальний доступ до статистичних відомостей, що містяться в Реєстрі, здійснюється безоплатно через офіційний веб-сайт МВС.

¹⁵ Про затвердження Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 № 303. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-%D0%BF>

ОПИТУВАЛЬНИЙ ЛИСТ
щодо встановлення статусу особи,
яка постраждала від торгівлі людьми

Загальна частина

1. _____
 (найменування відповідального структурного підрозділу місцевої держадміністрації)

2. _____
 (прізвище, ім'я та по батькові посадової особи місцевої держадміністрації,
 яка проводила співбесіду)

3. Дата заповнення _____ 20__ р.

4. Згода особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми (далі — особа),
 чи законного представника дитини або недієздатної особи, яка вважає себе постраждалою
 від торгівлі людьми, надавати інформацію

 (підпис)

 (ініціали та прізвище)

Особисті дані

5. Прізвище, ім'я та по батькові _____

6. Стать _____

7. Дата народження _____

8. Громадянство/підданство, країна постійного проживання _____

9. Місце народження _____

10. Адреса останнього місця проживання _____

11. Документ, що посвідчує особу _____
 (вид документа,

дата видачі, номер і дата закінчення строку дії)

12. Сімейний стан _____

13. Прізвище та ім'я дітей, їх вік _____

14. Прізвище, ім'я та по батькові батьків чи опікунів _____

15. Особи, з якими проживала особа до того, як постраждала від торгівлі людьми

16. Економічне становище сім'ї особи _____
 (забезпечене, середнє, бідне (необхідне зазначити))

17. Освіта _____

18. Досвід роботи _____
19. Останнє місце роботи та посада _____
20. Мови, якими володіє особа _____
21. Особи, з якими проживає особа на даний час _____

_____ (ініціали, прізвище та ступінь родинного зв'язку)

Вербування з метою торгівлі людьми

22. Спосіб встановлення першого контакту з особами, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми _____

(особистий контакт, газетне оголошення, радіооголошення,

реклама в Інтернеті, телевізійна реклама, агенція з працевлаштування, туристичне агентство тощо
(необхідне зазначити)

23. Спосіб втягнення особи у процес торгівлі людьми _____

(відвідування друга, родини,

усиновлення, продаж членом родини, навчання, трудова міграція, шлюб, туризм, викрадення, інший спосіб

_____ (необхідне зазначити)

24. Стать та громадянство осіб, які брали участь у вербуванні з метою торгівлі людьми _____

25. Ступінь зв'язку з особами, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми _____

(члени сім'ї, рідні, друзі, партнер, сутенер, незнайома особа (необхідне зазначити)

26. Сфера застосування праці, на яку погоджувалася особа у разі прибуття на місце призначення згідно з інформацією осіб, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми _____

(домашнє господарство, догляд за дітьми, жебрацтво,

військова служба, робота на підприємстві, у будівельній галузі, гірничо-видобувній промисловості, транспортній

галузі, ресторанах або готелях, сільське господарство, рибальство, надання послуг, навчання,

торгівля, зокрема дрібна вулична, сфера обслуговування тощо (необхідне зазначити)

27. Заробіток, що обіцяли особи, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми _____

28. Чи сплачувала особа кошти за працевлаштування особам, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми _____

29. Місяць та/або рік, в якому особа втягнута у процес торгівлі людьми _____

30. Вік, в якому особа втягнута у процес торгівлі людьми _____

31. Місце/країна виїзду _____

32. Місце/країна призначення _____

33. Вид транспорту, яким особа перетинала державний кордон _____

34. Інші постраждалі особи та/або мігранти, які перетинали державний кордон з особою _____

35. Документи, з якими особа перетинала державний кордон _____
(власні,

підроблені документи, з візою чи без візи (необхідне зазначити)

36. Спосіб перетину державного кордону _____

Експлуатація

37. Чи знала особа про те, що її продавали особам, залученим до торгівлі людьми _____

38. Сфера застосування праці особи після приїзду до місця (країни) призначення _____
(домашнє господарство, догляд за дітьми, жебрацтво,

військова служба, робота на підприємстві, у будівельній галузі, гірничо-видобувній промисловості, транспортній

галузі, ресторанах або готелях, сільське господарство, рибальство, надання послуг, навчання,

торгівля, зокрема дрібна вулична, сфера обслуговування тощо (необхідне зазначити)

39. Чи примушували особу працювати проти її волі _____

40. Методи, які використовувалися для здійснення контролю за особою під час її експлуатації _____
(фізичне, психологічне, сексуальне насильство, погрози, зокрема у формі залякування,

погрози родині, хибні обіцянки, обман, позбавлення свободи переміщення, доступу до медичної допомоги, їжі, води,

надання наркотиків, алкоголю, утримання заробітної плати, документів, що посвідчують особу, проїзних документів,

боргова залежність, надмірна тривалість робочого дня (необхідне зазначити)

41. Заробітна плата, яку отримувала особа за виконання роботи _____

42. Кошти, які дозволяли особі залишати собі _____

43. Борг, який змушували особу сплачувати особам, які займаються вербуванням з метою торгівлі людьми, а також перевозили або експлуатували особу _____

44. Ступінь свободи пересування особи _____
(повне обмеження пересування,

тільки в супроводі інших осіб, жодних обмежень (необхідне зазначити)

45. Тривалість робочого дня та тижня _____

46. Інші особи, які перебували у такій ситуації, що і особа _____

47. Спосіб, яким особу визволено із ситуації торгівлі людьми _____
(самостійно,

втручання правоохоронних органів, громадських організацій, сім'ї тощо (необхідне зазначити)

Повторне потрапляння у ситуацію торгівлі людьми

48. Чи потрапляла особа у ситуацію торгівлі людьми раніше _____

49. Країна (країни), в яку (які) раніше вивезено (продано) особу _____

50. Сфера застосування праці особи _____
(домашнє господарство, догляд за дітьми, жебрацтво,

військова служба, робота на підприємстві, у будівельній галузі, гірничо-видобувній промисловості,
транспортній

галузі, ресторанах або готелях, сільське господарство, рибальство, надання послуг, навчання,

торгівля, зокрема дрібна вулична, сфера обслуговування тощо (необхідне зазначити)

З моїх слів записано вірно

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ (найменування посади перекладача)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ (найменування посади психолога)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ (найменування посади педагогічного
працівника)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

Висновок

_____ (обґрунтування встановлення статусу особи, яка постраждала

від торгівлі людьми, із зазначенням країни, де відбувалася

торгівля, і видів допомоги, які потребує така особа)

_____ (найменування посади особи,
яка проводила співбесіду)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

_____ (найменування посади керівника місцевої
держадміністрації)

_____ (підпис)

_____ (ініціали та прізвище)

М.П.

Примітки: 1. Посадова особа місцевої держадміністрації, яка проводить співбесіду, зобов'язана поінформувати особу про те, що за результатами опитування місцева держадміністрація залишає за собою право:

надавати інформацію органам державної влади, які здійснюють повноваження у сфері протидії торгівлі людьми, з метою надання особі безпосередньої допомоги;

розкривати інформацію неособистого характеру, отриману під час співбесіди, органам державної влади, які здійснюють повноваження у сфері протидії торгівлі людьми, з метою порятунку інших осіб, що перебувають під контролем торговців людьми;

використовувати дані справи особи (виключно анонімні, загальні) з метою профілактики торгівлі людьми серед представників вразливих верств населення.

2. Співбесіда має виключно добровільний характер.

ДОВІДКА
про встановлення статусу особи, яка постраждала
від торгівлі людьми

Лицьовий бік

Місце для
фотокартки

Видана _____
 (прізвище, ім'я та по батькові,

_____)
 громадянство/підданство, країна постійного проживання)

про те, що йому (їй) встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми (рішення Мінсоцполітики від _____ 20__ р. № _____).

Пред'явник цієї довідки має права, передбачені статтею 16 Закону України "Про протидію торгівлі людьми".

Дата видачі _____ 20__ р.

М.П.

Довідка дійсна до _____ 20__ р.

М.П.

Строк дії статусу продовжений до _____ 20__ р. на підставі

М.П.

 (найменування посади керівника
 місцевої держадміністрації)

М.П.

 (підпис)

 (ініціали та прізвище)

_____ 20__ р.

Зворотній бік

Пред'явник цієї довідки має право на:

забезпечення особистої безпеки, поваги;

безоплатне одержання інформації про свої права та можливості мовою, якою він володіє;

безоплатне одержання медичної, психологічної, соціальної, правової допомоги;

тимчасове розміщення в закладах для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців;

відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України;

отримання одноразової матеріальної допомоги;

отримання допомоги у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку;

безоплатне отримання послуг перекладача у разі, коли він не володіє українською або російською мовою;

тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців або постійне проживання на території України у порядку, встановленому законодавством (для іноземців або осіб без громадянства).

Ця довідка є підставою для реєстрації особи в територіальному органі спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань міграції за місцем проживання.

Надання допомоги пред'явникові цієї довідки не залежить від його звернення до правоохоронних органів та участі у кримінальному провадженні, а також наявності документа, що посвідчує особу.

Алгоритм дій слідчого щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

1. Роз'яснення прав учасникам процесу

- слідчий має повідомити учасникам кримінального провадження про їх право на забезпечення безпеки щодо себе, а також близьких родичів, чи членів своєї сім'ї, майна та житла.

2. Перевірка приводів для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

- слідчий зобов'язаний здійснити відповідну перевірку в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки

3. Прийняття рішення про забезпечення безпеки та вибір конкретних заходів

- за наявності підстав, слідчий приймає рішення про застосування заходів безпеки;
- слідчий виносить мотивовану постанову чи ухвалу і передає її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки;
- про прийняте рішення повідомляється особа, яка взята під захист;
- за відсутності підстав для застосування заходів безпеки, слідчий повинен скласти мотивовану постанову про відмову в їх застосуванні. Про прийняте рішення та право на його оскарження слідчий має повідомити зацікавлених осіб.

4. Організація проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням

- з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, пред'явлення особи для впізнання може проводитися в умовах, що унеможливають візуальне та аудіо спостереження;
- потерпілий має бути попереджений про кримінальну відповідальність за дачу неправдивих показань, а свідок — ще й за відмову від дачі показань із засвідченням цього їхніми підписами;
- про умови проведення такого впізнання та його результати зазначається в протоколі;
- відомості про особу, взяту під захист, до протоколу не вносяться і зберігаються окремо;
- при фіксації пред'явлення для впізнання за особливостями голосу (при застосуванні заходів безпеки справжні анкетні дані доцільно замінити на псевдонім) має бути точно зазначено, хто говорив першим, другим тощо, інакше звукозапис втратить зв'язок з протоколом і свою ілюстративну цінність.

5. Організація проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування

- за наявності підстав, слідчим може бути прийнято рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування;
- перед проведенням дистанційного досудового розслідування слідчому необхідно з'ясувати наявність відповідних сертифікованих з позиції захищеності каналів зв'язку, технічних можливостей, які необхідні для здійснення дії дистанційно, а також визначити особу, яка буде здійснювати технічне супроводження;
- даний факт зазначається у протоколі відповідної слідчої (розшукової) дії.

6. Прийняття рішення про скасування заходів безпеки

- слідчим може бути прийнято рішення про скасування заходів безпеки, ґрунтуючись на підставах та приводах визначених законодавством;
- слідчим виноситься мотивована постанова чи ухвала про їх скасування, яка письмово доводиться до відома особи, яка взята під захист.

7. Відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки

- Слідчий несе відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки згідно діючого законодавства

Список рекомендованої літератури

1. Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми : метод. реком. для практ. працівн. / Л.В. Черечукіна, М.О. Яковенко ; МВС України, Луган. держ. Ун-т внутр. Справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 136 с.
2. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : монографія / В. О. Малярова. – Харків: Видавництво «Золота миля», 2013. – 365 с.
3. Малярова, В.О. Способи вчинення торгівлі людьми: питання систематизація // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ : наук.-теорет. журн. / Луган. держ. ун-т внутр. справ. - 2015. - № 2 С. 105-113
4. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій (Проект): навчальний курс / [В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков]. – К., 2015. – 158 с.
5. Збереження і отримання записів від провайдерів Інтернет-послуг в Сполучених Штатах Америки: довідник для правоохоронних органів іноземних країн. – 2014. – 33 с.
6. Манжай О. Практичні вправи до тренінгу з виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій (м. Харків, 20-24 березня 2017 року) / О. Манжай. – Х., 2017. – 51 с.
7. Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки / О. В. Манжай // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2016. – № 3(74). – С. 111-120.
8. Орлеан, А.М. Відмежування торгівлі людьми від інших злочинів, пов'язаних із трудовою експлуатацією // Вісник Національної академії прокуратури України : часопис / Нац. акад. прокуратури України. - 2013. - № 1 С. 47-52.
9. Орлеан, А.М. Відмежування торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст.149 КК України) від суміжних складів злочинів // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 24 квіт. 2009 р. / МВС України, Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка С.75-77.
10. Орлеан, А. М. Людина як предмет злочину // Право і безпека : Наук. журн. : Науковий журнал : / : наук. журн. / засн. Хар. нац. ун-т внутр. справ. - 2004. - № 1 С.125-128

11. Лисенко, А.В. Окремі питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми за кримінальним правом України та інших країн : порівняльно-правовий аспект // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2015 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ С. 305-306.

12. Камінська, О. Кваліфікація складу злочину, пов'язаного з торгівлею людьми // Актуальні питання запобігання і протидії торгівлі людьми : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. / відп. за вип. Б.Є. Захаров С. 162-164.

13. Лизогуб, Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини : монографія / Я.Г. Лизогуб, [наук. ред.: С.С. Яценко].— Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003.— 204 с.

14. Злочини пов'язані з торгівлею людьми // Торгівля людьми : профілактика та протидія (зарубіжний досвід) : матеріали VII міжнар. студент. наук.-практ. конф. інозем. мовами (13-14 квіт. 2006 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Каф. інозем. мов С. 112-113.

15. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>

16. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2012 № 29. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/29-2012-%D0%BF>

17. Про затвердження Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 № 417. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/417-2012-%D0%BF/paran8#n8>

18. Про затвердження форм заяв про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, журналу реєстрації заяв осіб, які мають намір отримати статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, розписки про нерозголошення відомостей, облікової картки особи, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, журналу реєстрації видачі довідок про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми: Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.06.2012 № 366. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1133-12/paran20#n20>

19. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 783. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-%D0%BF/paran10#n10>

20. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань

та слідчих ізоляторах: Наказ Міністерства юстиції України від 12.02.2014 р № 324/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0299-14>

21. Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 111. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>

22. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 № 3782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>

23. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88

24. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Наукове видання

ШВЕЦЬ Дмитро Володимирович
БУГАЙЧУК Костянтин Леонідович
ФЕДОСОВА Олена Валеріївна
МИХАЙЛОВА Юлія Олегівна
ПАЗИНИЧ Тетяна Анатоліївна
ЦВІРКУН Наталія Юріївна
МАЛЯРОВА Євгенія Олегівна
МАНЖАЙ Олександр Володимирович
БАЛАЦ Раїса Михайлівна
РОСЬ Ганна Василівна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Науково-методичні рекомендації